

Crna Gora
Ministarstva pravde

VODIČ KROZ ČLAN 3 EVROPSKE KONVENCIJE O LJUDSKIM PRAVIMA

zabrana mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

Podgorica, maj 2020. godine

Izdavač:

© Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM)

Centar za demokratiju i ljudska prava - CEDEM (www.cedem.me)

Za izdavača:

Milena Bešić

Autorke:

Valentina Pavličić

zastupnica Crne Gore pred Evropskim sudom za ljudska prava

Zdenka Perović

zamjenica Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Saradnici na publikaciji:

Milena Bešić

Ognjen Marković

Slađana Kavarić

Grafički dizajn i prelom teksta:

Marko Mihailović, M Studio doo, Podgorica

Tiraž: 50 kom

Podgorica, maj 2020.

Crna Gora
Ministarstva pravde

Publikacija “Vodič kroz član 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima – zabrana mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja” koja je namijenjena pravnicima praktičarima predstavlja dio projekta “Za zabranu mučenja i nečovječnog ponašanja – preemptorne norme u praksi crnogorskog pravnog poretka” koji sprovodi CEDEM, a koji se finansira iz sredstava **Ministarstva pravde**.

Termini koji su u ovoj publikaciji izraženi u muškom gramatičkom rodu, podrazumijevaju prirodni muški i ženski rod lica na koje se odnose. Sadržaj publikacije predstavlja isključivu odgovornost priređivača i ne odražava nužno stavove donatora.

Sadržaj

1. Uvodni dio	1
Evropska konvencija o ljudskim pravima	1
2. Član 3: Zabrana mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja	2
2.1. Kategorije zabranjenih postupanja ili kažnjavanja	3
2.1.1. Mučenje	4
2.1.2. Nehumano / nečovječno postupanje ili kažnjavanje	7
2.1.3. Ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje	8
2.2. Postupanje sa licima koja su pod kontrolom države	10
2.3. Medicinska njega lica lišenih slobode	12
2.4. Ekstradicija i deportacija	15
2.4.1. Šta podrazumijeva efekat ekstrateritorijalnosti	15
3. Obaveza zaštite pojedinca od zlostavljanja	18
3.1. Obaveza da se spriječi zlostavljanje	18
3.2. Obaveza istrage i sprovođenja zakona	19
4. Građanski pravni lijekovi	21
5. Umjesto zaključka	22
Prilozi iz prakse – Zaštitnik ljudskih prava i sloboda	23
1. Postupanje Zaštitnika u svom osnovnom reaktivnom mandatu	26
2. Preventivno djelovanje Zaštitnika kao NPM-a u borbi protiv torture i drugih oblika nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja	65
Kakoto NPM preventivno djeluje?	67

1. Uvodni dio

Evropska konvencija o ljudskim pravima

Evropska konvencija o ljudskim pravima (u daljem tekstu: „Konvencija“) je prvi i najznačajniji međunarodni instrument o ljudskim pravima koji nastoji da zaštiti širok krug građanskih i političkih prava. To prvenstveno čini tako što predstavlja međunarodni ugovor koji pravno obavezuje Visoke strane ugovornice sa jedne strane, dok sa druge strane uspostavlja sistem nadzora nad zaštitom ljudskih prava na unutrašnjem nivou.

Samom Konvencijom, članom 1 određen je prag primjene jer se ovim članom određuje da li postoji međunarodna obaveza konkretne države ugovornice po osnovu Konvencije.

Kada je u pitanju Crna Gora, Konvencija je stupila na snagu 3. marta 2004. godine i predstavlja sastavni dio crnogorskog unutrašnjeg pravnog sistema i ima primat u odnosu na nacionalne zakone jer je članom 9 Ustava Crne Gore propisano da su potvrđeni i objavljeni ugovori i opšte prihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, i imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstva. Ovo važi kada su u pitanju i presude Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: „Evropski sud“) koje su donijete u odnosu na Crnu Goru.

Ova obaveza je propisana članom 46 Konvencije kojim su one obavezujuće i država je dužna da im se povinuje i izvrši bez presedana što je učinila i kada su u pitanju i presude koje je Evropski sud za ljudska prava donio i u odnosu na povredu apsolutnih prava koja su propisana članom 3 Evropske konvencije.

2. Član 3: Zabranamučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

Član 3

Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.

Zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja je jednostavno i direktno navedena u članu 3 Konvencije:

“Niko ne smije biti podvrgnut mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.”

Ovo pravo je napisano u nekvalifikovanom obliku i predstavlja **apsolutno pravo** i isključivo se odnosi na fizička, a ne i na pravna lica. Za razliku od ostalih članova ovaj član je dat u nedefinisanom obliku i kao takav propisuje apsolutnu garanciju i ne ostavlja mjesto polju slobodne procjene državama Visokim stranama ugovornicama.

Član 3 Konvencije ne dozvoljava izuzetke i odstupanja koja su moguća i predviđena i samom Konvencijom, shodno članu 15 stav 2 Konvencije. Ovo je jedna od *ius cogens* normi u precedentnom međunarodnom pravu, koja je u međunarodnoj zajednici prihvaćena kao norma od koje nije dozvoljeno odstupanje ni u vanrednim situacijama u kojima postoji prijetnja po život, suzbijanje terorizma ili organizovanog kriminala, niti se izuzetak može napraviti u svrhu spašavanja života pojedinaca, niti ponašanje žrtve ili priroda prestupa može biti uzeta u obzir kao opravdanje za mučenje ili zlostavljanje, kao ni motiv odgovornih državnih službi.

U presudi *Gafgen protiv Njemačke*¹, Evropski sud je naveo da: “Zabrana zlostavljanja ljudi važi, neovisno od ponašanja žrtve ili motiva državnih službi.

¹ *Gafgen v. Germany*, application no. 22978/05, judgment of 1 June 2010, rectified on 3 June 2010

Mučenje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje se ne smije činiti čak ni u okolnostima u kojima je život pojedinca ugrožen. Odstupanje nije dozvoljeno čak ni u vanrednim situacijama koje predstavljaju opasnost po društvo. Član 3, koji je nedvosmislen, utvrđuje da svaki čovjek ima apsolutno, neutuđivo pravo da ne bude izložen mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju pod bilo kakvim okolnostima, čak i u najtežim. Filozofska osnova koja podupire apsolutnu prirodu prava shodno članu 3 ne dozvoljava nikakve izuzetke ili opravdavajuće faktore ili balansiranje interesa, bez obzira na ponašanje osobe na koju se odnosi i okolnosti datog prestupa.”

Države kao Visoke strane ugovornice imaju negativnu obavezu, supstancijalnog karaktera da se ne smiju neposredno upustiti u zabranjeno postupanje, dok sa druge strane imaju pozitivnu obavezu da svako ko je u neposrednoj nadležnosti države mora biti zaštićen od zabranjenog postupanja. Te pozitivne obaveze država treba da budu takvog karaktera da su u mogućnosti da preduzmu sve razumne mjere radi sprečavanja zlostavljanja, mučenja ili nečovječnog postupanja za koje je znala ili je razumno očekivati da je morala znati. U ovakvim situacijama od država se očekuje da sprovedu djelotvornu i nezavisnu istragu. Ovo je proceduralna obaveza država ugovornica bez obzira ko se pojavljuje kao potencijalni počinitelj krivičnog djela, bilo privatno lice, bilo neko od nosilaca državnih funkcija i ovlašćenja.

2. 1. Kategorije zabranjenih postupanja ili kažnjavanja

Član 3 obuhvata tri odvojene kategorije zabranjenih postupanja ili kažnjavanja:

- a) mučenje;**
- b) nečovječno postupanje/kažnjavanje;**
- c) ponižavajuće postupanje/kažnjavanje.**

Nečovječno ili ponižavajuće postupanje/kažnjavanje se uobičajeno nazivaju zlostavljanjem. Da bi neki oblik ljudskog postupanja dostigao nivo da se podvede pod nivo ovog člana Konvencije neophodno je da dostigne minimalni nivo težine, a procjena tog nivoa težine zavisi od konkretne situacije, ali i od niza činjenica kakve uobičajeno jesu:

- dužina postupanja (u predmetu Kalashnikov protiv Rusije², br. predstavke 47095/99);
- fizičke ili mentalne posljedice postupanja;
- pol, uzrast i zdravstveno stanje žrtve (u predmetu Aydin protiv Turske³, br. predstavke 23178/94);
- svrha postupanja izvršioca;
- namjera počinioca;
- kontekst postupanja;
- da li je država mogla da primijeni neki oblik alternativnog postupanja;
- da li je postupanje bilo sistematsko.

Evropski sud je u presudi *El-Masri v. The FYRM*⁴ istakao da “član 3 Konvencije oličava jednu od najfundamentalnijih vrijednosti demokratskog društva.” Polazeći od standarda da Konvencija predstavlja “živi instrument koji se mora tumačiti u svjetlu sadašnjih uslova”, definicije mučenja i drugog oblika nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja su razvijene kroz bogatu sudsku praksu pa su tako određeni postupci, ranije klasifikovani kao “nečovječno i ponižavajuće postupanje” nasuprot “mučenju” drugačije klasifikovani u budućnosti. Tako se u presudi *Selmouni protiv Francuske*⁵ navodi: „Sud zauzima stav da sve viši standardi potrebni u oblasti zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda odgovarajuće i neizbježno zahtijevaju veću strogoću u procjeni kršenja osnovnih vrijednosti demokratskih društava.”

2.1.1. Mučenje

Kada razmatra određeno ponašanje i da bi mu dao značenje “mučenja” Evropski sud se poziva na značenje mučenja koje je dato u članu 1 *Konvencije UN protiv mučenja i drugog surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja* i obavezu država u sprečavanju surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja koja je predviđena odredbom člana 16 stav 1. Evropski sud ne pravi uvijek razliku između mučenja i drugih oblika zlostavljanja i jednostavno može naći da je došlo do kršenja člana 3

² *Kalashnikov v. Russia*, application no. 47095/99, 15 July 2002

³ *Aydin v. Turkey*, application no. 23178/94, 25 September 1997

⁴ *El-Masri v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, application no. 39630/09, 13 December 2012

⁵ *Selmouni v. France*, application no. 25803/94, 28 July 1999

Konvencije, kao što je to učinio prilikom odlučivanja u predmetu *S. i drugi protiv Crne Gore*.⁶ Ovdje je važno istaći da iako Sud ponekad ne pravi razliku između ova dva oblika nedozvoljenog postupanja, jer su oba nedozvoljena, granica između njih je veoma važna kada odlučuje o utvrđivanju iznosa kompenzacije koja se može dodijeliti podnosiocu predstavke shodno odredbi člana 41 Konvencije. Ova granica je važna i kod stigme vezane za mučenje, pa se tako u presudi *Cestaro protiv Italije*⁷, navodi:

“U načelu, kod utvrđivanja da li određeni oblik zlostavljanja treba klasifikovati kao mučenje, teba uzeti u obzir razlike sadržane u članu 3 između ovog značenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja. Kao što je utvrđeno u prethodnim slučajevima, izgleda da je namjera Konvencije bila da, putem ovakvog razlikovanja, prikači posebnu stigmom namjernom nečovječnom postupanju koje izaziva veoma ozbiljnu i surovu patnju.”

Kada razmatra utvrđivanje eventualnog kršenja člana 3 Konvencije, Sud će uzeti u razmatranje sve dokaze koji su podnijeti od strane podnosioca predstavke, tužene države i eventualno treće strane ako postoji, odnosno ako Sud dozvoli miješanje treće strane. Sud se neće zadržati samo na ovim dokazima već će konsultovati i određena druga međunarodna i nacionalna dokumenta poput: *Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Fakultativni protokol uz Konvenciju protiv mučenja, Priručnik za djelotvornu istragu i dokumentovanje mučenja i drugog surovog ili ponižavajućeg postupanja, Kodeks ponašanja policijskih službenika* i druga međunarodna dokumenta. Evropski sud u svojim presudama nastoji da se prilikom odlučivanja i zaključivanja o postojanju “mučenja“ drži načela da u principu podnosilac predstavke mora pružiti materijalne dokaze o postojanju ovakvog oblika ponašanja i da domaći državni organi u određenim slučajevima jedini imaju pristup informacijama kojima je moguće pobiti takve tvrdnje podnosioca predstavke.

Prilikom zaključivanja da je došlo do kršenja člana 3 Konvencije, Evropski sud polazi od takvog **standarda dokaza koji je van razumne sumnje**, a što zaključuje na osnovu *“koegzistencije dovoljno jakih, jasnih i usaglašenih zaključaka ili sličnih nespornih činjeničnih pretpostavki”*.⁸

6 *S. and Others v. Montenegro*, application nos. 1451/10, 7260/10 and 7382/10, 24 November 2015

7 *Cestaro v. Italy*, application no. 6884/11, 7 April 2015

8 *El-Masri v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, application no. 39630/09, 13 December 2012,

Iako se Evropski sud drži standarda da ni na jednoj strani u postupku nije teret dokazivanja, u predmetu *Bouyid protiv Belgije*⁹ je zaključio da teret dokazivanja snose organi državne vlasti kada okolnosti slučaja kod zlostavljanja dolaze pod ekskluzivno pravo države kao što je na primjer slučaj policijskog pritvora: *“Kada upitni događaji leže potpuno ili dobrim dijelom, u ekskluzivnom znanju vlasti, kao u slučajevima osoba pod njihovom kontrolom u pritvoru, jaka pretpostavka činjenica će se pojaviti u pogledu povreda koje se javе tokom pritvora. Tada je teret dokazivanja na državi da pruži zadovoljavajuće i ubjedljivo objašnjenje pružanjem dokaza koji utvrđuju činjenice koje bacaju sumnju na opis događaja dat od strane žrtve. U nedostatku ovakvog objašnjenja, Sud može donijeti zaključak koji je nepovoljan po državu. Ovo je opravdano činjenicom da je osoba u pritvoru u ranjivom položaju i da su vlasti u obavezi da je zaštite.”*

Praksa Evropskog suda po pitanju zauzetih standarda za pojam “mučenja“ je veoma bogata i razvila se još od jednog od prvih međudržavnih predmeta *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*¹⁰, gdje je mučenje definisano kao *“dobrovoljno nečovječno postupanje koje izaziva ozbiljne i surove patnje”*. Naime, u ovom predmetu Sud je zaključio da određene tehnike ispitivanja poput - stajanja uz zid, stavljanje kapuljače, izlaganja buci, lišavanje sna, vode, hrane nisu takve težine da dostignu stepen mučenja, već predstavljaju nečovječno i degradirajuće ponašanje.

Kao što je već ranije gore navedeno da Konvencija predstavlja *živi instrument*, tako se i po ovom pitanju praksa Suda razvijala i imamo novi standard gdje: *“mučenje” znači svaki čin koji izaziva ozbiljan bol ili patnju, bilo fizičku ili mentalnu, namjerno je izazvan licu sa ciljem dobijanja od nje ili treće osobe informacije ili priznanja, kažnjavajući ga za djela koje je to lice ili treće lice učinilo ili je optuženo da je učinilo, primjenom zastrašivanja i prinude lica ili trećeg lica, iz bilo kog razloga zasnovanog na diskriminaciji bilo koje vrste, kad se bol ili patnja nanose od strane ili tokom istrage ili uz odobrenje ili znanje državnog službenika ili drugog lica koje nastupa u službenom svojstvu.”*

Razvijajući standarde po pitanju pojma i definicije mučenja, Sud uzima u obzir namjernu i svrsishodnu prirodu zlostavljanja, stigmu, ili ugroženu

§ 151

9 *Bouyid v. Belgium*, application no. 23380/09, 28 September 2015

10 *Ireland v. The United Kingdom*, application no. 5310/71, 18 January 1978

reputaciju države povezane sa slučajevima mučenja. Viši standardi za zaštitu ovog ljudskog prava primijenjeni su u predmetu *Selmouni protiv Francuske*.¹¹

Kada se govori o pojmu mučenja kao jednom od nedozvoljenih vidova ponašanja nemoguće je ne spomenuti i predmete *Aksoy protiv Turske*¹² i *Aydin protiv Turske*¹³ u kojima je Sud utvrdio da je došlo do kršenja člana 3 Konvencije, a način postupanja određenih državnih policijskih organa okarakterisan je kao *mučenje*. Prvi predmet je ujedno i prvi slučaj u kojem je Sud našao postojanje kršenja zabrane mučenja. U pitanju je bila situacija gdje je podnosilac predstave bio skinut go, ruke su mu bile vezane pozadi i bio je okačen da visi o ruke. U predmetu je bilo dokazano da je za ovakav vid ponašanja policijskih organa bila potrebna priprema, nije bilo spontano i potreban je bio napor da bi se sprovelo, te da je podnosilac trpio ozbiljne bolove koji su doveli i do paralize ruku. U drugom predmetu utvrđeno je da je došlo do silovanja podnosioca predstave od strane državnog agenta. Utvrđen je propust države da predoči relevantnu dokumentaciju ili da sasluša svjedoke.

2.1.2. Nehumano/ nečovječno postupanje ili kažnjavanje

U članu 3 Konvencije navedeno je da je zabranjeno svako nečovječno postupanje ili kažnjavanje. Evropski sud pojmovima „postupanje“ i „kažnjavanje“ prilazi u njihovom opštem značenju, a u predmetu *Kudla protiv Poljske*¹⁴ postavio je standard šta predstavlja minimalni stepen težine zlostavljanja naglašavajući da mora izazvati „*ili tjelesnu povredu ili intezivnu fizičku ili mentalnu patnju*“ i „*prevazilaziti neizbježan element patnje ili poniženja koji su povezani sa datim oblikom legitimnog postupanja ili kažnjavanja.*”

Kada pravi razliku između nečovječnog postupanja i mučenja, Sud uzima stepen težine kao glavni faktor, pa tako u predmetu protiv Ujedinjenog Kraljevstva nakon utvrđivanja da tehnike prinudnog ispitivanja na koje su se žalili, predstavljaju nečovječno i ponižavajuće postupanje, navodi i da je: „*cilj bio dobijanje priznanja, imenovanje drugih osoba i/ili informacija i premda*

¹¹ *Selmouni v. France*, application no. 25803/94, 28 July 1999

¹² *Aksoy v. Turkey*, application no. 21987/93, 18 December 1996

¹³ *Aydin v. Turkey*, application no. 23178/94, 25 September 1997

¹⁴ *Kudla v. Poland*, application no. 30210/96, 26 October 2000

su korišćene sistematski, nisu izazvale patnju takvog intenziteta i surovosti da predstavljaju mučenje po svojoj definiciji.”

Kada govorimo o patnji, koja postoji i kod mučenja i kod nečovječnog postupanja, moramo imati u vidu da Sud smatra da patnja izazvana nečovječnim postupanjem ne mora biti namjerna i ne mora imati svrhu.

U predmetu *Denizci i drugi protiv Kipra*¹⁵ Sud je prihvatio da je podnosilac predstavke bio namjerno podvrgnut različitim stepenima ponižavajućeg postupanja koji predstavljaju kršenje člana 3 Konvencije, ali ne i mučenja. Ovo je dijelom zasnovano jer nije utvrđeno da je zlostavljanje činjeno sa namjerom izvlačenja priznanja.

U već pomenutom predmetu *El-Masri v. FYRM*,¹⁶ Sud je utvrdio da nije korišćena sila protiv podnosioca predstavke tokom pritvora i izolacije tokom 23 dana u hotelskoj sobi, dok je ispitivan od strane osoblja makedonske službe bezbjednosti, dok mu je priječeno oružjem. Sud je našao da je mentalna patnja podnosioca predstavke uvećana „tajnošću operacije“ u „vanrednom mjestu pritvaranja van okvira jurisdikcije“ i zaključio „*da je postupanje prema podnosiocu predstavke u hotelskoj sobi dovelo do nečovječnog i ponižavajućeg postupanja shodno članu 3 Konvencije.*”

2.1.3. Ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje

Ponižavajuće postupanje je još jedan oblik ponašanja od kojeg štiti član 3 Konvencije. Evropski sud je u predmetu *Kudla protiv Poljske*¹⁷ dao definiciju šta predstavlja ponižavajuće postupanje i ustanovio da je postupanje ponižavajuće ukoliko je “*takvo da u žrtvama izaziva osjećaj straha i inferiornosti koje ih čini poniženim i osramoćenim*”. Razlika koja se pravi između nečovječnog i ponižavajućeg postupanja jeste u tome da se kod nečovječnog postupanja akcenat stavlja na fizičku i mentalnu patnju, dok se kod ponižavajućeg postupanja akcenat stavlja na poniženje i sramoti i kod takvog ponašanja važno je da se upravo postigne poniženje i sramota. Ove dvije vrste zlostavljanja se

¹⁵ *Denizci and Others v. Cyprus*, application nos. 25316-25321/94 and 27207/95, 23 May 2001

¹⁶ *El-Masri v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, application no. 39630/09, 13 December 2012

¹⁷ *Kudla v. Poland*, application no. 30210/96, 26 October 2000

preklapaju, što objašnjava zbog čega Sud često nalazi kršenje oba ponašanja, kao što je uradio u predmetu *Yankov protiv Bugarske*.¹⁸ Međutim, ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje nije obavezno i nečovječno. Kao i kod nečovječnog postupanja, test je relativan i ponižavajuće iskustvo mora biti iznad legitimne forme postupanja povezanog sa zatvorom, na primjer: nije neophodno da je patnja namjerno nanijeta, dovoljno je da je test stepena težine zadovoljen.

Ponižavajuće postupanje veoma često se ispituje kod pritvora, jer država mora obezbijediti da su pritvorenici držani u uslovima kompatibilnim sa poštovanjem ljudskog dostojanstva, da ih način i metode sprovođenja mjera ne podvrgavaju nevolji i tegobama intenziteta koji prevazilazi neizbježan stepen patnje povezane sa pritvorom, uzimajući u obzir praktične zahtjeve pritvaranja, da su njihovo zdravlje i život adekvatno obezbijeđeni kroz, između ostalog, medicinsku pomoć. Ovo je takođe standard koji je iznijet u presudi *Kudla protiv Poljske*.¹⁹ Nadalje, jedan od oblika ponižavajućeg postupanja Evropski sud je utvrdio u ovom predmetu gdje je ustanovio da pretresi skidanjem zatvorenika koji nisu opravdani bezbjedonosnim razlozima ili se sprovode na neprimjeren način i sa jasnim nedostatkom poštovanja podnosioca predstavke. Posebno je istaknuto da ukoliko se pretresi sprovode rutinski svake nedjelje tokom tri i po godine i taj pregled se pri tome vrši u visoko obezbijeđenom zatvoru, takvo postupanje predstavlja ponižavajuće postupanje. Takođe, jedan od vrlo interesantnih predmeta, *Yankov protiv Bugarske*²⁰, u kojem je Sud našao da je nasilno brijanje zatvorenikove kose u načelu dovelo do ponižavajućeg postupanja. Posebno je uzeto u obzir da je podnosilac predstavke bio u samici, da mu je to bila disciplinska mjera koja je izrečena u periodu kada je on trebao da se pojavi pred sudom nekoliko dana kasnije, čak i ukoliko nije namjeravano da se ponizi, brijanje kose bez opravdanja “*samo po sebi je imalo kažnjivi element*” i predstavlja ponižavajuće postupanje.

U principu mjere obuzdavanja putem stavljanja lisica ne predstavljaju ponižavajuće postupanje i sve zavisi od okolnosti datog slučaja, pa je tako ponižavajuće postupanje utvrđeno u predmetu *Erdoğan Yağız protiv Turske*.²¹ Naime, u ovom predmetu je našao da stavljanje lisica podnosiocu predstavke,

¹⁸ *Yankov v. Bulgaria*, application no. 39084/97, 11 December 2003

¹⁹ *Kudla v. Poland*, application no. 30210/96, 26 October 2000

²⁰ *Yankov v. Bulgaria*, application no. 39084/97, 11 December 2003

²¹ *Erdoğan Yağız v. Turkey*, application no. 27473/02, 6 March 2007

ljekaru, tokom hapšenja i vođenje na mjesto rada i stanovanja pred očima kolega, porodice i komšija nije bilo u javnom interesu i dovelo je do ponižavajućeg postupanja i kršenja člana 3 Konvencije.

Kada je u pitanju ponižavajuće kažnjavanje za razliku od ponižavajućeg postupanja ređi su slučajevi u kojima Sud utvrdi da je određeno ponašanje zaslužiilo standard ponižavajućeg kažnjavanja. Kao oblik ponižavajućeg kažnjavanja utvrđen je u predmetu *Tyrer protiv Ujedinjenog Kraljevstva*²², gdje je našao da je kazna od tri udarca štapom prema petnaestogodišnjem dječaku, nanesena privatno od strane policijskog službenika u policijskoj stanici, dovela do **ponižavajućeg kažnjavanja**.

2.2. Postupanje sa licima koja su pod kontrolom države

Evropski sud razmatra veliki broj predmeta u kojima se pritužbe odnose na postupanje državnih organa prema licima koja su se u određenom vremenskom periodu našla pod kontrolom države. Ovim predmetima se daje velika važnost, jer se ponašanje određenih organa smatra kao “*bezrazložna priroda nasilja*.” To su slučajevi kada se podnosilac predstavke nalazi:

- u postupku hapšenja ili je već uhapšen;
- kada se nalazi u postupku saslušanja od strane policijskog organa, tužioca ili snaga bezbjednosti;
- u pritvoru dok čeka suđenje;
- u ekstradicionom pritvoru;
- u zatvoru nakon što mu je donesena osuđujuća presuda;
- u psihijatrijskoj ustanovi kada je izrečena mjera bezbjednosti obaveznog liječenja.

U ovim gore navedenim situacijama svako ponašanje koje uključuje bilo kakvu primjenu fizičke sile, a nije vezano za ponašanje podnosioca predstavke u principu predstavlja povredu prava zaštićenog članom 3 Konvencije. Svaka primjena fizičke sile koja se primjenjuje prilikom hapšenja mora biti i **srazmjerna i neophodna**. Evropski sud smatra da je svaki pojedinac prilikom

22 *Tyrer v. The United Kingdom*, application no. 5856/72, 25 April 1978

boravka u pritvoru posebno ranjiv na svaki vid zabranjenog postupanja i upravo uslovi u pritvoru pružaju mogućnost za takvo postupanje. Zbog značaja načela kojima su države kao Visoke strane ugovornice obavezne da se pridržavaju prilikom svake situacije gdje podnosilac boravi u pritvoru, Evropski sud je u svojoj presudi *Muršić protiv Hrvatske*²³, ponovo naglasio značaj i primjenljivost istih, a to su da:

- način i metod izvršenja mjera protiv pojedinca ne smiju biti takvog karaktera da podvrgavaju to lice dodatnom trpljenju ili tegobama koje prekoračuju neizbježan nivo trpljenja svojstven samom lišenju slobode;
- licima koja se nalaze u pritvoru mora se u svakom trenutku pružiti odgovarajuća medicinska njega i liječenje;
- nepostojanje namjere da se lica koja su lišena slobode ponize ili obezvrijede je značajno, ali i pored njegovog nepostojanja moguće je utvrditi određenu povredu člana 3 Konvencije;
- obaveza države po osnovu člana 3 Konvencije se neizostavno primjenjuje bez obzira na njenu materijalnu mogućnost.

U predmetu *Romanov protiv Rusije*²⁴, Sud je našao da udaranje podnosioca predstavke pendrekom/palicom nakon što je postupio po naredbi da napusti ćeliju predstavlja oblik odmazde koja predstavlja mučenje. Takođe reprezentativan primjer predmeta u kojima su istaknuti visoki standardi poštovanja ljudskih prava predstavlja predmet *El-Masri v. FYRM*²⁵ u kojem je došlo do vanrednog iznuđivanja iskaza. Njemački državljanin je uhapšen na graničnom prelazu, nakon čega je bio izložen mučenju na skopskom aerodromu. U hotelu u Skoplju je držan 23 dana izolovano, gdje je ispitivan o njegovoj povezanosti sa islamskom organizacijom, da bi okovan sa kapuljačom na glavi bio predat na aerodromu službenicima CIA SAD. U prisustvu makedonskih službenih lica skinut je go, prebijan je, čak sodomiziran predmetom te pod makedonskom pratnjom odveden za Avganistan.

Sud je našao da je postupanje kojem je podnosilac predstavke bio podvrgnut na skopskom aerodromu predstavljalo mučenje: *“mjere su korišćene u kombinaciji i sa predumišljajem, sa ciljem izazivanja izuzetnog bola i patnje u cilju dobijanja informacija, kažnjavanja i zastrašivanja. Po mišljenju Suda, ovakvo*

²³ *Muršić v. Croatia*, application no. 7334/13, 20 October 2016

²⁴ *Romanov v. Russia*, application no. 63993/00, 20 October 2005

²⁵ *El-Masri v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, application no. 39630/09, 13 December 2012

postupanje predstavlja mučenje i kršenje člana 3 Konvencije. Tužena država se smatra direktno odgovornom za kršenje prava podnosioca predstavke po ovom osnovu, s obzirom da su njeni agenti aktivno postupali i propustili da preduzmu ijednu mjeru koja bi bila neophodna u okolnostima slučaja da spriječe njihovu pojavu”.

Kada se govori o situacijama u kojima se određena kategorija lica nalazi u pritvoru i postoje pritužbe na određeno ponašanje koje se po viđenju podnosilaca predstavke smatra nedozvoljenim vidom ponašanja, Sud je mišljenja da je znanje o događaju i činjenicama u isključivoj nadležnosti državnih organa ili barem u većoj mjeri, tako da je na državi kao tuženoj strani da dokaže nepostojanje takve situacije odnosno da pruži zadovoljavajuće ili ubjedljivo obrazloženje. Ukoliko takvo obrazloženje izostane država može biti smatrana odgovornom po Konvenciji.

2.3. Medicinska njega lica lišenih slobode

Lica koja su lišena slobode samim činom lišenja slobode, pritvaranja ili zatvora su izložena neizbježnim patnjama ili poniženjima tako da države moraju zaštititi njihovo fizičko i mentalno zdravlje, jer se ta lica nalaze pod kontrolom države. To države čine putem pružanja medicinske zaštite i pomoći. Ta medicinska pomoć mora biti adekvatna i mora se ispoljiti posebno staranje države o potrebama oboljelog lica. Pitanje *“adekvatnosti preduzetih mjera”* medicinskog liječenja je veoma teško odrediti, ali polazi se od činjenice da liječenje lica koja su lišena slobode mora biti odgovarajuće medicinskom tretmanu kojeg ima ostalo stanovništvo. To ne znači da liječenje prema svakom zatvoreniku mora biti identično ili da mora biti jednako tretmanima u najboljim medicinskim ustanovama, već to treba biti jednako uslovima u civilnim bolnicama prosječnog karaktera. Ovo su standardi koji su iznijeti u *“Zdravstvenoj zaštiti u zatvorima”* koja je objavljena u sklopu III Izvještaja Komiteta za sprečavanje mučenja (CPT). Kada je u pitanju medicinski tretman, Evropski sud zadržava fleksibilnost da posebno sagledava svaki pojedinačan slučaj i određuje standard u zadovoljavajućem liječenju, ali taj standard treba da bude *“kompatibilan sa ljudskim dostojanstvom“* ili se *“uzimaju praktični zahtjevi boravka u zatvoru.”* Odluku o tome da li je država

preduzela odgovarajuće liječenje i predočila odgovarajuće vjerodostojne i ubjedljive dokaze donosi Evropski sud i pri tom uvijek naglašava da je to najteži zadatak suda.

U predmetu *Wenner protiv Njemacke*²⁶, Evropski sud je naveo šta je pozitivna obaveza države kada su u pitanju okolnosti ispitivanja medicinskog tretmana određenog lica koje je lišeno slobode, pa su tako države dužne da:

- da se vodi sveobuhvatna evidencija svih tretmana medicinskog liječenja pritvorenog, odnosno zatvorenog lica;
- da se redovno i sistematično organizuje liječenje pritvorenih/zatvorenih lica kako bi se spriječilo pogoršanje njihovog zdravstvenog stanja;
- da se obezbijedi adekvatna njega i da se ne kasni sa preduzimanjem određenih medicinskih tretmana;
- da se liječenje preduzima odmah bez odobrenja tužioca uz postavljanje tačnih i hitnih dijagnoza;
- da se obezbijede neophodni uslovi kako bi se propisano liječenje moglo sprovesti do kraja.

Poseban akcenat stavlja se na nadzor, evidentiranje i stalno preispitivanje preduzetih medicinskih tretmana. Pogoršanje zdravstvenog stanja pritvorenog lica, Evropski sud ne uzima kao opredjeljujuću činjenicu, već polazi i od ustanovljavanja da li je “*država preduzela i blagovremeno ponudila svu razumno moguću zdravstvenu njegu u svjesnom naporu da spriječi ili osujeti bolest kod lica*“. Ovo utvrđenje iznijeto je u predmetu *S. i drugi protiv Crne Gore*.²⁷

Kada je u pitanju predmet *B. protiv Crne Gore*²⁸, gdje je jedna od pritužbi podnosioca predstavke bila i neadekvatan medicinski tretman u zatvoru, Sud je prilikom procjene adekvatnosti liječenja podnosioca predstavke, utvrdio da su podnosioca predstavke nekoliko puta pregledali razni specijalisti i da je uredno dobio potreban tretman. Što se tiče propuštanja vlasti da obezbijede dalji medicinski pregled jednom prilikom, nije dostignut dovoljan nivo težine da bi se smatralo da postoji kršenje člana 3 Konvencije.

²⁶ *Wenner v. Germany*, application no. 62303/13, 1 September 2016

²⁷ *S. and Others v. Montenegro*, application nos. 1451/10, 7260/10 and 7382/10, 24 November 2015

²⁸ *B. v. Montenegro*, application no. 67320, 22 July 2014

Jedan od ilustrativnih predmeta je i predmet *Wenerski protiv Poljske*²⁹, u kojem je nekoliko specijalista potvrdilo da je bilo potrebno izvršiti operaciju na desnoj očnoj jabučici podnosioca predstavke i dodatno naglasilo hitnost postupanja. Podnosilac predstavke je trpio bolove nastale kao posljedica nevršenja operacije. Sud nije prihvatio Vladin argument da se pogoršanje zdravstvenog stanja podnosioca može pripisati isključivo sopstvenim radnjama podnosioca predstavke, s obzirom da je jednom prilikom odbio hospitalizaciju. Međutim, iz spisa predmeta se utvrdilo da je operacija odgađana šest godina. S tim u vezi, Sud je naglasio da su osuđeni i pritvorenici u vrlo ranjivom položaju u vezi da pristupom medicinskoj pomoći, te da vlasti imaju posebnu dužnost da im obezbijede adekvatno i potrebno liječenje, posebno kada se utvrdi da je takvo liječenje hitno, bez obzira na okolnosti. Sud je prihvatio da sprovođenje operacije nad pritvorenikom u eksternoj bolnici može predstavljati sigurnosni rizik i stoga uključivati određeni stepen povezanih operativnih problema i dovesti do nekih kašnjenja. Međutim, shodno dostavljenoj medicinskoj dokumentaciji, najmanje dvije bolnice su pristale da se operacija obavi „uz pratnju“ sa posebnim mjerama sigurnosti. Evropski sud je zaključio da su zatvorske vlasti djelovale u suprotnosti sa svojom obavezom da obezbijede djelotvoran medicinski tretman i da je podnosilac bio podvrgnut nečovječnom i ponižavajućem postupanju u suprotnosti sa članom 3 Konvencije.

Kada govori o kriterijumima za adekvatnost medicinskog tretmana, Evropski sud naglašava da je to test dužne revnosti, jer je obaveza države da izliječi ozbiljno bolesnog zatvorenika test upotrijebljenog medicinskog sredstva, a ne test rezultata. Naime, sama činjenica pogoršanja stanja podnosioca zdravlja, iako može u početnoj fazi dovesti do određene sumnje u adekvatnost tretmana u zatvoru, ne može sama po sebi biti dovoljna za zaključak o povredi pozitivne obaveze države u skladu sa članom 3 Konvencije, ako se, s druge strane može utvrditi da su relevantne domaće vlasti blagovremeno preduzele sve razumno moguće medicinske mjere u svjesnom nastojanju da onemoguće napredak date bolesti.

²⁹ *Wenerski v. Poland*, application no. 44369/02, 20 January 2009

2.4. Ekstradicija i deportacija

2.4.1. Šta podrazumijeva efekat ekstrateritorijalnosti

Efekat ekstrateritorijalnosti Konvencije određuje se na osnovu njene primjene van teritorije države članice ili proširivanjem njene odgovornosti van teritorijalne nadležnosti, a do koje dolazi u slučaju djelotvorne kontrole ili preduzimanjem radnji na teritoriji drugih država. Postoje brojne presude iz sudske prakse Evropskog suda koje se bave ovim pitanjima pa tako jedan od reprezentativnih primjera je i predmet *Iliascu i drugi v Moldavije i Rusije* koji se odnosi na mučenje i zlostavljanje podnosilaca predstavlki na teritoriji koja se nalazi pod kontrolom druge države u okviru međunarodno priznate teritorije i formalne nadležnosti one države kojoj pripada. Ovaj efekat ekstrateritorijalnosti odnosi se dakle na situacije kada se jedno lice nalazi fizički na teritoriji jedne države ali može ili treba da bude premješten u nadležnost druge države ili pod kontrolom druge države i ovdje nije od presudnog značaja da li je jedna od ove dvije države potpisnica Evropske konvencije. Ovo su slučajevi formalnih premještaja kao što su izručenja, deportacije, protjerivanja, a može biti i neformalnih kao što je nezakonita predaja lica kao što je bio slučaj u predmetu *El Masri v FYRM*.

Kad je u pitanju tretman stranaca, pravo je država da u skladu sa međunarodnim pravom odbiju da prime strance na svoju teritoriju. Osim toga, stranci ukoliko su primljeni imaju pravo po Konvenciji da ne budu ekstraditovani ili deportovani. Kada se stranac već jednom nađe na teritoriji određene države i taj njegov boravak je nelegalan, Sud nalazi da činjenica što nelegalno boravi na teritoriji strane države ne utiče na njegova prava u smislu Člana 3 Konvencije. Pravo je svake države da kontrolišu svoje granice pri tom se misli na ulazak, boravak i protjerivanje stranaca.

Da li će se sprovesti ekstradicija određenog stranca koji se na teritoriji zamoljene države nalazi nelegalno, a po pravu države molilje je u bjekstvu, nije per se (samo po sebi) protivno Članu 3 Konvencije, niti je funkcija Strazbura da u ovom kontekstu „nadgleda pravilnu primjenu zakona o ekstradiciji“ (*Altun v Germany*). Takođe, prema jurisprudenciji Strasbura nije protivno ni da se izvrši ekstradicija pojedinaca zbog političkih prekršaja kao ni deportacija –

izručenje stranaca za koje se ne smatra da se kvalifikuju za azil. Deportacija predstavlja suvereno pravo jedne države da deportuje strance i ono generalno nije u suprotnosti sa Članom 3 Konvencije.

Međutim, ekstradicija ili deportacija, mogu biti u suprotnosti sa Članom 3 u određenim izuzecima i to je objašnjeno kroz predmet *Soering v. UK*, gdje je navedeno, između ostalog, da će biti u suprotnosti sa Članom 3 Konvencije, ako država ugovornica izruči pojedinca drugoj državi, „kada su iznijeti bitni razlozi za vjerovanje da se dotično lice, u slučaju izručenja, suočava sa stvarnom opasnošću od podvrgavanja torturi ili neljudskom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju u zemlji koja zahtijeva izručenje”.

Dakle, u situacijama gdje određeno lice pruži uvjerljive i bitne razloge da bi njegovo izručenje drugoj državi prouzrokovalo određeno ponašanje koje se kvalifikuje kao nečovječno ponašanje, Evropski Sud smatra da bi vodilo povredi člana 3 Konvencije. Ovo se odnosi i na izručenja onim državama gdje postoji stvarni rizik od izricanja smrtne kazne podnosiocu predstavke ako bi bio izručen. Odgovornost država za izručenja po osnovu zauzetih standarda u predmetu *Soering* je da država koja vrši ekstradiciju “preduzima radnju koja kao direktnu posljedicu ima izlaganje pojedinca zabranjenom zlostavljanju”.

Država koja vrši ekstradiciju se ne smatra direktno odgovornom zbog radnji neke druge države, već zbog olakšavanja, kroz proces ekstradicije, uskraćivanja prava podnosioca predstavke od te druge države. Na osnovu ovog pristupa, država može biti odgovorna u smislu Konvencije ako je izručenje pojedinca predstavljalo realan rizik kršenja bilo kojeg člana Konvencije, ne samo Člana 3. Zauzeti standardi u predmetu *Soering* odnose se jednako i na slučajevne ekstradicije i deportacije.

Za ukazati je da u predmetima koji se odnose na ekstradiciju “državi molilji koja ima dugu istoriju poštovanja demokratije, ljudskih prava i vladavine zakona, i koja ima drugotrajne ekstradicione aranžmane sa državom ugovornicom”, pretpostavka “dobre namjere” (*bona fides*) se primjenjuje, tako da će garancija biti prihvaćena, pod uslovom da je garancija potvrđena relevantnim dokazima iz ranije prakse, države koja je pruža. Ovo je navedeno u presudi *Babar Ahmad and others v. UK*.

Za razliku od ovih situacija u predmetima, gdje vlasti imaju informacije koje ukazuju da postoji realan rizik od zlostavljanja u zemlji molilji, moraju sprovesti “pravilnu procjenu” situacije i ne smiju izručiti osobu osim ako su preduzeli korake koji su dovoljni da spriječe rizik. Ovakva situacija je utvrđena u predmetu *Garabayev v. Russia*, gdje je bila situacija da je podnosilac predstavke informisao tuženu državu o svojim strahovima od zlostavljanja i progona ukoliko bi bio izručen Turkmenistanu, i po viđenju Suda, tužena država je, u svijetlu dokaza koji su joj bili dostupni, bila upućena da postoji realan rizik od zlostavljanja. Nalaženjem da je država izručila podnosioca predstavke bez vršenja “pravilne procjene” situacije i bez preduzimanja koraka kao što je pribavljanje garancije od Vlade države molilje ili pribavljanja medicinskih izvještaja ili sređivanja posjeta od strane nezavisnih stručnjaka da se spriječi rizik, Evropski Sud je utvrdio povredu Člana 3.

Dakle, kada imamo situaciju da za određeno fizičko lice postoji realan rizik od zlostavljanja u drugoj državi, obaveza države u kojoj se nalazi to fizičko lice da se isto ne pošalje odnosno ekstradituje drugoj državi je apsolutna, ne ostavlja se mogućnost tuženoj državi da tvrdi da su u konkretnom slučaju njeni sopstveni javni interesi za deportacijom ili ekstradicijom pojedinca imali prevagu u odnosu na rizik od zlostavljanja u slučaju njegovog izručenja, bez obzira na krivično djelo koje je učinio ili njegovo ponašanje.

3. Obaveza zaštite pojedinca od zlostavljanja

Odredba člana 3 Konvencije pored negativnih obaveza da se pojedinac ne podvrgne mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, u sebi sadrži i pozitivnu obavezu država Visokih strana ugovornica da se preduzmu odgovarajući koraci da se pojedinac zaštiti od takvog zlostavljanja ili kažnjavanja. Ova pozitivna obaveza države za zaštitom pojedinca kada je počinitelj spornog ponašanja privatno lice, postoji od trenutka kada se utvrdi da je država znala u vrijeme kada se incident dogodio ili je trebalo da zna za stvarnu i neposrednu opasnost da će treće lice određenim krivičnim djelom zlostavljati drugo fizičko lice ili je propustila to da spriječi. Ne postoji jasno ni u jednom pravnom sistemu država garancija da se zabranjeno postupanje neće desiti, ali do povrede će uvijek doći tamo gdje unutrašnji pravni poredak, a naročito krivični zakon ne pruži praktičnu i djelotvornu zaštitu prava utvrđenih članom 3 Konvencije.

3.1. Obaveza da se spriječi zlostavljanje

Tokom razvijanja svoje sudske prakse kroz presude, Evropski sud je saopštavao u čemu se sastoje pozitivne obaveze koje države treba da preduzmu, pa tako u predmetu *Mahmut Kaya protiv Turske*³⁰ navodi da: „*Država mora imati propisani „zakonski okvir“ preventivne vrste koji obezbjeđuje „adekvatnu zaštitu“ protiv zlostavljanja od strane službenih lica ili privatnih lica. Ista obaveza zaštite se primjenjuje na ostale radnje od privatnih lica koje rezultiraju patnjom u stepenu koji se zahtijeva članom 3, kao što je u slučajevima nekih radnji rasne diskriminacije.*“

U predmetu *Opuz protiv Turske*,³¹ Sud je razvio i proširio pozitivne obaveze i na zaštitu u slučajevima porodičnog nasilja, gdje je našao da su državne vlasti propustile da preduzmu razumne zaštitne mjere da se spriječi kontinuirano ozbiljno fizičko nasilje muža nad njegovom ženom. Činjenica da zakon nije davao mogućnost krivičnog gonjenja muža kada je žena povukla krivičnu

30 *Mahmut Kaya v. Turkey*, application no. 22535/93, 28 March 2000

31 *Opuz v. Turkey*, application no. 33401/02, 9 June 2009

prijavu, niska kazna koja je izrečena u ranijem postupku i nedostatak državnih mjera u pružanju skloništa ili druge vrste zaštite za ženu sugerisalo je „stepen tolerancije“ koji nije bio dovoljan u smislu zaštite propisane članom 3 Konvencije.

3.2. Obaveza istrage i sprovođenja zakona

Član 3 Konvencije takođe nameće procesnu pozitivnu obavezu da države Visoke ugovornice sprovedu „sveobuhvatnu i djelotvornu istragu“ gdje pojedinac iznese „osnovanu tvrdnju“ o zlostavljanju koje je u suprotnosti sa članom 3 Konvencije. Sud polazi od činjenice da je obaveza država po pitanju sprovođenja istrage kod ovog člana identična, odnosno ima isti obim i značenje kao i kod člana 2 Konvencije. Niz međusobno povezanih standarda o procesnoj obavezi sprovođenja djelotvorne istrage, koja se mora sprovesti od strane države po službenoj dužnosti nakon saznanja od strane vlasti. Kao prepoznati standardi i načela kroz jurisprudenciju Suda po pitanju djelotvorne istrage su:

- adekvatnost;
- temeljnost;
- nezavisnost i nepristrasnost;
- blagovremenost;
- nadzor javnosti i
- učesće oštećenih.

Obaveza sprovođenja djelotvorne istrage navodnih kršenja člana 3 Konvencije je oblast prava koja se kontinuirano razvija u praksi Suda. Ovi standardi i načela nisu precizno i posebno definisani i praktično se nadograđuju.

Procesna obaveza iz člana 3 Konvencije zahtijeva „cjelokupnu i djelotvornu zvaničnu istragu koja je u stanju da dovede do identifikacije i kažnjavanja odgovornih lica i takva istraga mora biti pokrenuta *ex officio*, u odsustvu pritužbe, ako postoje dovoljno jasne indikacije da se mučenje ili drugi oblik zlostavljanja dogodio“. Ono što je važno kod sprovođenja istrage jeste da ona bude sprovedena sa razumnom brzinom.

Procesna obaveza takođe zahtijeva da istraga, gdje to okolnosti dozvoljavaju, dovede do efektivnog krivičnog, disciplinskog ili drugog odgovarajućeg postupka za sprovođenje zakona protiv lica odgovornih za zlostavljanje. Kao relevantan činilac smatra se i adekvatnost predviđenih kazni po krivičnom zakonu za počinioce zabranjenog ponašanja. Blage kazne za počinioce mogu posvjedočiti o nedostatku djelotvornosti istrage i suđenja jer kod takvih situacija smatra se da ne postoji odvratanje od počinjenja tih djela. Takođe, ukoliko postoje strogi rokovi zastarijevanja takvih krivičnih djela, može dovesti do procesnih povreda kod određenih država.

4. Građanski pravni lijekovi

Kao što se zahtijeva istraga i kažnjavanje odgovornih, procesna obaveza takođe zahtijeva „*djelotvoran, adekvatan i dostupan pravni lijek*“ putem kojeg žrtvi može biti dosuđena kompenzacija kada je to moguće. Dakle, osim sprovođenja djelotvorne istrage, Evropski sud zahtijeva i standarde koji se tiču djelotvornosti domaćih pravnih lijekova koje bi državni organi morali obezbijediti svim onim građanima koji sebe smatraju navodnim žrtvama zlostavljanja. Ovi pravni lijekovi proizilaze iz kombinacije zabrane zlostavljanja i člana 13 Konvencije. Naime, kao što je poznato da član 13 Konvencije predviđa da se svakome mora obezbijediti pravo na djelotvoran pravni lijek, pred nadležnim domaćim organima ukoliko dođe do povrede njegovih ljudskih prava, tako države treba da obezbijede da postoji djelotvoran pravni lijek na raspolaganju i u situacijama kada je do povređivanja određenog lica došlo od strane lica u vršenju službene dužnosti. Organ kojeg će Sud smatrati djelotvornim u principu ne mora da bude sudski, ali njegova ovlašćenja i garancije moraju biti relevantne. Pravni lijekovi bi trebali da omoguće pravovremeno, preventivno i odgovarajuće obeštećenje oštećenih za koje se utvrdi da su žrtve zlostavljanja.

5. Umjesto zaključka

Na kraju kada se analizira član 3 Konvencije koji je tekstualno sastavljen na jedan krajnje uopšten način mora se istaći da ga upravo to i čini teškim za interpretaciju. Izrazi od kojih se sastoji kao što su „*nečovječno*“ i „*ponižavajuće*“ postupanje nemaju jasno pravno značenje i složićemo se da se veoma često koriste u svakodnevnom govoru i upravo zbog toga je i veoma čest kod pritužbi Sudu, a sa druge strane ostavlja široku mogućnost za pravne kreacije utemeljenih standarda sudijama Evropskog suda koje se vremenom razvijaju.

Supstancijalne obaveze koje zabranjuju i sprečavaju zlostavljanje moraju ispuniti sve države koje tvrde da poštuju i štite vladavinu prava. Sve do kraja nesprovedene istrage doprinijeće neotkrivanju i neidentifikovanju počilaca ovih krivičnih djela i bez njihovog kažnjavanja nastaviće se sa zlostavljanjem, nečovječnim i ponižavajućim postupanjem, odnosno kažnjavanjem.

Prilozi iz prakse - Zaštitnik ljudskih prava i sloboda

Kao ustavna kategorija, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore je samostalan i nezavisan organ koji preduzima mjere za zaštitu ljudskih prava i sloboda.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda vrši funkciju na osnovu Ustava, zakona i potvrđenih međunarodnih ugovora, pridržavajući se i načela pravde i pravičnosti. (član 81 Ustava Crne Gore³²)

Zaštitnik/ca samostalno i nezavisno, na načelima pravde i pravičnosti, preduzima mjere za **zaštitu**³³ ljudskih prava i sloboda, kad su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem državnih organa, organa državne uprave, organa lokalne samouprave i lokalne uprave, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlaštenja, kao i mjere za **sprječavanje mučenja**³⁴ i drugih oblika nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja i mjere za zaštitu od diskriminacije. (član 2 Zakona o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore³⁵)

Zaštitnik/ca, takođe, u vršenju svoje funkcije djeluje na način što: ukazuje, upozorava, kritikuje, predlaže ili preporučuje. (član 20)

Crna Gora je 31. decembra 2008. godine, ratifikovala Opcioni protokol uz Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka³⁶ (OPCAT), i tako preuzela obavezu “*da ima, odredi ili uvede jedan ili više nezavisnih nacionalnih preventivnih mehanizama na nacionalnom nivou*”.

Zakonom o zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore (čl.25), koji je stupio na snagu 23. avgusta 2011.godine³⁷, Zaštitnik je ustanovljen kao Nacionalni mehanizam za prevenciju mučenja i drugih oblika surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (NPM). Na ovaj način Zaštitnik kao

32 “Službeni list CG”, br. 1/2007 i 38/2013

33 Reaktivan mandat Zaštitnika, postupanje po individualnim pritužbama građana

34 Preventivan mandat Zaštitnika

35 “Službeni list CG”, br. 42/2011 i 32/2014

36 Zakon o potvrđivanju Opcionog protokola uz konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih ponižavajućih kazni ili postupaka (“Službeni list Crne Gore” - Međunarodni ugovori, broj 9/08)

37 “Službeni list Crne Gore”, broj 42/2011

NPM postao je dio globalnog sistema nacionalnih monitoring tijela, koji je ustanovljen OPCAT-om.

Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore³⁸, Zaštitnik je određen da vrši poslove Nacionalnog preventivnog mehanizma za zaštitu lica lišenih slobode od mučenja i drugih oblika surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja, u skladu sa ovim Zakonom i Opcionim protokolom uz Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka.

NPM preduzima mjere za sprječavanje mučenja i drugih oblika surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, sprovođenjem redovnih i kontrolnih obilazaka mjesta u kojima se nalaze ili se mogu naći lica lišena slobode ili lica kojima je ograničeno kretanje, odlukom suda ili drugog državnog organa.

Radi vršenja određenih poslova prevencije torture, za koja su potrebna potrebna specijalistička znanja Zaštitnik je obrazovao Radno tijelo u koji su uključeni stručnjaci iz različitih odgovarajućih oblasti, koji omogućavaju NPM-u da zatečeno stanje na terenu prilikom obilazaka mjesta na kojima se nalaze lica lišena slobode, sagleda multidisciplinarno, sa više specijalističkih strana. Prema odredbama člana 25c Zakona o zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore³⁹ predviđeno je da članovi tima NPM-a imaju pravo:

- a) *da bez prethodne najave obilaze organe, ustanove i organizacije i pregledaju prostorije u kojima se nalaze ili bi se mogla nalaziti lica lišena slobode;*
- b) *na pristup podacima: organima, ustanovama i organizacijama u kojima se nalaze lica lišena slobode; broju lica lišenih slobode u organu, ustanovi ili organizaciji koju obilaze i o postupanju salicima lišenim slobode;*
- c) *da bez prisustva službenih lica razgovaraju sa licima lišenim slobode i drugim licima koja mogu da daju odgovarajuće informacije u vezi sa sumnjom da se krše ljudska prava u organu, ustanovi ili organizaciji koju obilaze ;*

³⁸ "Službeni list Crne Gore", broj 32/2014

³⁹ *Ibid.*

- d) da daje preporuke nadležnim organima, ustanovama i organizacijama radi poboljšanja postupanja prema licima lišenim slobode i uslova u kojima se nalaze, odnosno sprječavanja mučenja i drugih oblika surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja;*
- e) daje mišljenja na Predloge zakona i drugih propisa radi zaštite i unapređenja ljudskih prava i sloboda lica lišenih slobode i lica kojima je ograničeno kretanje;*
- f) da sarađuje sa Potkomitetom Ujedinjenih nacija za prevenciju torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (SPT)*

Licima lišenim slobode, u smislu ovog Zakona, smatraju se lica kojima je određeno bilo kakvo zadržavanje, pritvaranje, zatvaranje ili smještaj pod nadzorom organa, a koja to mjesto ne smiju napustiti po svojoj volji. Ovako definisane kategorije lica, pod nadležnost NPM-a donose, osim lica lišenih slobode u policijskom i pravosudnom sistemu, i pacijente psihijatrijskih ustanova, korisnike domova za stare i djecu sa problemima u ponašanju, pod institucionalnom zaštitom u Javnoj ustanovi Centar « Ljubović ». Pandemija izazvana COVID-19 virusom, početkom 2020 godine, u fokus NPM-a donijela je još jednu kategoriju – lica smještena u karantin, jer su i to lica kojima je odlukom nadležnog državnog organa ograničeno kretanje.

1. Postupanje Zaštitnika u svom osnovnom reaktivnom mandatu

Postupajući po pritužbama lica lišenih slobode i građana i pokrećući postupak ispitivanja povrede ljudskih prava po sopstvenoj inicijativi,⁴⁰ a povodom informacija dobijenih od trećih lica, kao što su mediji, NVO, rodbina ili advokati, tokom više godina rada, Zaštitnik je utvrdio brojne slučajeve torture i drugih oblika nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja.

Svakako najpoznatiji slučaj je M. i N, koji je svoj epilog dobio i u odluci Suda u Strazburu.

Opis slučaja: S.N. majka D.N, pritvorenog lica u ZIKS-u, obratila se, 30. oktobra 2009. godine, Zaštitniku, u kojoj je istakla: da se njen sin nalazi u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija; da su mu službenici ZIKS-a, 27. oktobra 2009. godine, nanijeli tjelesne povrede; da je tražio da mu se ukaže ljekarska pomoć; da tom njegovom zahtjevu nije udovoljeno;

Zaštitniku se pritužbom obratio i I.M. 11. novembra 2009. godine. U pritužbi je, u suštini, istakao: da su ga, 27. oktobra 2009. godine, brutalno pretukli službenici ZIKS-a; da su mu povrede koje su mu nanesene tom prilikom u međuvremenu skoro prošle; da mu nije omogućeno da se ranije obrati Zaštitniku; da se plaši ponovnog batinjanja od strane službenika ZIKS-a. U razgovoru, povodom te pritužbe, sa predstavnikom institucije Zaštitnika, dana 12. novembra 2009. godine, I.M, D.N. i ostala pritvorena lica su potvrdili ranije navode i dodali: da se događaj od 27. oktobra 2009. godine desio u vremenu između 13,⁴⁵ i 14,³⁰ časova; da je povod za to bilo njihovo reagovanje (štrajk glađu) zbog odvođenja A.Č. u samicu; da za batinanje okrivljuju prvenstveno V.D. i Z.V. Nakon sprovedenog ispitnog postupka Zaštitnik je donio Zaključnu ocjenu: Po ispitivanju svih činjenica i okolnosti Zaštitnik ljudskih prava i sloboda smatra da su postupanjem službenika ZIKS-a, u konkretnom slučaju, povrijeđena prava D.N. i I.M, pritvorenih lica u ZIKS-u.

Naime, više službenika ZIKS-a, je 27. oktobra 2009. godine, u vremenu između 13,³⁰ i 14,³⁰ časova primijenilo fizičku snagu-silu i gumenu palicu

⁴⁰ Shodno članu 28 Zakona o zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore

prema D.N. i I.M, kao licima koja se nalaze u pritvoru, udarajući ih rukama, nogama i gumenom palicom, iako ova pritvorena lica nijesu pružala otpor. Ovakvo postupanje službenika ZIKS-a je u suprotnosti sa odredbama Ustava Crne Gore, kojima se jamči nepovrjedivost fizičkog i psihičkog integriteta, poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u slučaju lišenja ili ograničenja slobode, kao i zabranjuje svako nasilje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje nad licem koje je lišeno slobode ili mu je sloboda ograničena.

Postupanje službenika ZIKS-a, u konkretnom slučaju, po ocjeni Zaštitnika, u suprotnosti je i sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, koji garantuju čovječno postupanje i sa poštovanjem prema svim licima lišenim slobode.

Takođe, odredbama Zakonika o krivičnom postupku propisana je zabrana vrijeđanja ličnosti i dostojanstva pritvorenika, a dozvoljena su samo ona ograničenja koja su potrebna da se spriječi bjekstvo, podstrekavanje trećih lica da unište, sakriju, izmijene ili falsifikuju dokaze ili tragove krivičnog djela i neposredni ili posredni kontakti pritvorenika usmjereni na svjedoke, saučesnike i prikrivače.

Odredbama čl. 58 i 62 Pravilnika o načinu vršenja službe obezbjeđenja, naoružanju i opremi službenika obezbjeđenja u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija, dozvoljena je upotreba sredstava prinude fizičke snage i gumene palice prilikom vršenja poslova obezbjeđenja u ZIKS-u, ali samo u slučajevima kada je to potrebno da bi se savladao otpor lica lišenog slobode, spriječilo bjekstvo, odbio fizički napad na službeno lice ili drugo lice lišeno slobode, spriječilo nanošenje povrede drugom licu, samopovređivanje i prouzrokovanje materijalne štete.

Polazeći od utvrđenih činjenica, a posebno predmetnog video zapisa i citiranih propisa, Zaštitnik je mišljenja da nijesu postojali razlozi za primjenu sredstava prinude prema D.N. i I.M, pritvorenim licima, a naročito ne u obimu i na način, kako je to učinjeno u konkretnom slučaju.

Ishod slučaja: Imajući u vidu navedeno, a polazeći od svojih ustavnih i zakonskih ovlašćenja, pridržavajući se načela pravde i pravičnosti, Zaštitnik je preporučio

da Uprava Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija, bez odlaganja, preduzme mjere za utvrđivanje disciplinske odgovornosti svih službenika ZIKS-a koji su dana 27. oktobra 2009. godine, primijenili fizičku snagu i gumenu palicu prema pritvorenim licima D.N. i I.M. u hodniku Zatvora Podgorica.

Da Uprava Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija obezbijedi dosledno poštovanje nacionalnih propisa, potvrđenih međunarodnih ugovora i opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava, koji se odnose na lica lišena slobode, odnosno obezbijedi poštovanje njihovih prava.

Zavod za izvršenje krivičnih sankcija je dužan da, u roku od 20 dana od dana prijema preporuke, Zaštitniku dostavi izvještaj o preduzetim radnjama i mjerama za izvršenje ove preporuke.

Preporuka po mišljenju Zaštitnika nije u potpunosti ispoštovana, jer disciplinski postupak nije pokrenut protiv svih aktera navedenog događaja.

Opis slučaja: Osuđenik N.D. podnio je 23. novembra 2011. godine, pritužbu protiv službenika obezbjeđenja ZIKS-a zbog upotrebe fizičke sile.

Zaključna ocjena: Po ispitivanju svih činjenica i okolnosti Zaštitnik je konstatovao da su postupanjem službenika ZIKS-a K.Ž. i komandira pod nadimkom “C” u konkretnom slučaju, povrijeđena prava osuđeniku N.D.

Službenik ZIKS-a K.Ž. je 7. novembra 2011. godine u vremenu oko 17 časova, u “C” odjeljenju, u sobi i u hodniku ispred sobe u kojoj je bio smješten osuđenik N.D. primijenio fizičku silu prema njemu, udarajući ga rukama i svežnjem ključeva o tjemenom dijelu glave, pri čemu lice nije pružalo otpor. Takođe je komandir pod nadimkom “C”, istog dana, nakon ovog događaja u hodniku ispred prostorije šamarao osuđenika N.D.

Zaštitnik je mišljenja da nijesu postojali razlozi za primjenu fizičke sile prema osuđeniku N.D. jer je prema odredbama čl. 58 i 62 Pravilnika o načinu vršenja službe obezbjeđenja, naoružanju i opremi službenika obezbjeđenja u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija upotreba fizičke sile, prilikom vršenja poslova obezbjeđenja u ZIKS-a dozvoljena samo u slučajevima kada je to potrebno da

bi se savladao otpor lica lišenog slobode, spriječilo bjekstvo, odbio fizički napad na službeno lice ili drugo lice lišeno slobode, spriječilo nanošenje povrede drugom licu, samopovređivanje i prouzrokovanje materijalne štete. Kako u konkretnom slučaju ti razlozi nijesu postajali, to su, po ocjeni Zaštitnika, službenici obezbeđenja neosnovano primijenili fizičku silu prema imenovanom licu lišenom slobode.

Ovakvo postupanje službenika ZIKS-a je u suprotnosti sa odredbama Ustava Crne Gore, kojima se jamči nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta, poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u slučaju lišenja ili ograničenja slobode, kao i zabranjuje svako nasilje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje nad licem koje je lišeno slobode ili mu je sloboda ograničena.

Postupanje službenika ZIKS-a, u konkretnom slučaju, po ocjeni Zaštitnika, u suprotnosti je i sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava koji garantuju čovječno postupanje i sa poštovanjem prema svim licima lišenih slobode, kao i sa odredbom člana 14 stav 1 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, kojom je, između ostalog, propisano da su zabranjeni i kažnjivi postupci kojima se osuđeno lice podvrgava bilo kom obliku mučenja, zlostavljanja ili ponižavanja.

Ishod slučaja: Zaštitnik je Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija dao preporuku 20. februara 2012. godine da Uprava Zavoda, bez odlaganja, preduzme mjere za utvrđivanje disciplinske odgovornosti službenika ZIKS-a koji su 7. novembra 2011. godine primijenili fizičku snagu prema osuđeniku N.D. u "C" odjeljenju KPD-a Spuž i da obezbijedi dosljedno poštovanje nacionalnih propisa, potvrđenih međunarodnih ugovora i opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava, koji se odnose na lica lišena slobode, odnosno obezbijedi poštovanje njihovih prava.

Opis slučaja: Dana 14.01.2015. Institucija je obaviještena, putem više telefonskih poziva od strane osuđenih lica, da je došlo do incidenta u zatvorenom odjeljenju Kazneno popravnog doma (KPD-oma) u Spužu, između osuđenih lica i službenika obezbeđenja. Nakon toga podnešene su pritužbe koje su se odnosile „na postupanje službenika obezbeđenja ZIKS-a koji su moguće prekoračili službena ovlašćenja, prekomjernom upotrebom sile prema zatvorenicima,

nakon pomenutog događaja, preciznije u večernjim i noćnim satima 14.01.2015. godine i u ranim jutarnjim i prijepodnevnim satima 15.01.2015. godine“.

Nakon opsežnog ispitnog postupka Zaštitnik je donio Zaključnu ocjenu:

A) Prvi događaj u Krugu KPD-oma 14.01.2015 godine oko 14,30^h

Nakon sagledavanja svih činjenica i okolnosti, te izjava svjedoka Zaštitnik ocjenjuje da 14. januara u događaju koji se desio na sportskom terenu KPD-oma u Spužu, oko 14,30^h **nije došlo do primjene prekomjerne sile od strane službenih lica i povrede prava osuđenih lica.**

B) Događaji u disciplinskom odjeljenju KPD-oma 14.01.2015 godine nakon 17^h i 15.01.2015

U odnosu na događaje u disciplinskom odjeljenju KPD-oma 14.01. posle 17^h Zaštitnik ocjenjuje da je došlo do prekomjerne upotrebe sredstava prinude nad osuđenim licima. Primjena sredstava prinude naročito u tolikom obimu i prema tolikom broju lica nema opravdanja, imajući u vidu da to nije bilo potrebno da bi se savladao eventualni otpor lica lišenog slobode, spriječilo bjekstvo, odbio fizički napad na službeno lice ili drugo lice lišeno slobode, spriječilo nanošenje povrede drugom licu, samopovređivanje i prouzrokovanje materijalne štete. Osuđena lica su u to vrijeme već bila pod kontrolom, premještena u disciplinsko odjeljenje i nije bilo osnova da se prema njima primjenjuju sredstva prinude. Predstavnici Zaštitnika koji su ih obišli oko 17^h nisu primijetili nikakve povrede na njima niti su se oni sami žalili da su bili povrijeđeni, što govori u prilog njihovim tvrdnjama u iskazima datim kod državnog tužioca, da je primjena sile nad osuđenicima počela tek nakon odlaska predstavnika Zaštitnika, kada dolazi do njihovog tjelesnog povređivanja, što je vještak kasnije konstatovao. Zaštitnik zaključuje da je motiv akcije nakon odlaska predstavnika Zaštitnika mogao biti njihovo kažnjavanje, osim za učešće u incidentu koji je prethodio premještaju u disciplinsko odjeljenje, i zbog pozivanja i obavještanja Zaštitnika i razgovora sa njegovim predstavnicima, što je suprotno članu 21. stav 1. Opcionog protokola uz Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka.

Vrsta i način povređivanja nesumnjivo upućuju na zaključak da je prilikom upotrebe sile i nanošenja tjelesnih povreda osuđenim licima, korišćena i gumena

palica kao službeno sredstvo prinude i da su tjelesne povrede nanijete od strane službenih lica ZIKS-a. Sve utvrđene činjenice nedvosmisleno ukazuju da su tvrdnje osuđenih lica o načinu nanošenja i vremenu kad su impovrede nanijete 14.01.2015 godine u disciplinskom odjeljenju, nakon 17.00^h, odnosno nakon odlaska predstavnika Zaštitnika, i narednog dana 15.01.2015 godine, uvjerljive i prihvatljive.

Na osnovu izjava osuđenih lica, nalaza vještaka medicinske struke i svih utvrđenih činjenica i okolnosti, Zaštitnik zaključuje da su 14. januara posle 17^h u disciplinskom odjeljenju i 15. januara 2015 godine službenici ZIKS- a, neopravdanao upotrijebili silu i sredstva prinude prema osuđenim licima: D.P, D.D, P.D, G.D, B.L, V.Z, S.V, M.S, L.L, M.K, D.J, Ž.L. i M.K., da su ih zlostavljali – **nečovječnim i ponižavajućim postupanjem i time povrijedili njihova ljudska prava.**

U odnosu na osuđene D.J, Ž.L. i M.K., obzirom na intenzitet primijenjene sile, sredstva prinude i težinu posledica – tjelesnih povreda koje su zadobili, **nečovječno i ponižavajuće postupanje prema njima, po svojim obilježjima predstavlja - torturu.**

U postupanju službenih lica ZIKS-a sadržani su svi elementi zlostavljanja nečovječnog i ponižavajućeg postupanja: učešće službenih lica, namjera kažnjavanja, bespomoćnost žrtve, dok se četvrti element - intenzitet nanijetog bola, koji zlostavljanje razdvaja od torture, razlikuje od žrtve do žrtve. Naime, broj nanijetih udaraca po osobi 46,21,16,13,6,4,3,2 i 1 imao je za posljedicu različito kvalifikovane povrede u zbirnom djelovanju. Naime, povrede kod lica koja su zadobila pojedinačno 46,21 i 13 udaraca od strane vještaka kvalifikovane su zbirno kao obična teška tjelesna povreda, dok su kod lica koji su zadobila pojedinačno 16,6,4,3,2 i 1 udarac kvalifikovane kao lake tjelesne povrede. Ovdje je važno naglasiti da posledice i intenzitet pretrpljenog bola zavise i od subjektivnih osobnosti žrtve – starosti, zdravstvenog stanja, fizičke spremnosti i dr. Lica koja su zadobila pojedinačno 46, 21 i 13 udaraca, koji su u svom zbiru prouzrokovali tešku tjelesnu povredu, nesumnjivo su bila podvrgnuta torturi, kao kvalifikovanom obliku zlostavljanja.

Naime, više službenika ZIKS-a je dana 14.01.2015 godine, nakon 17.00^h primijenilo fizičku snagu-silu i gumenu palicu – pendrek, prema navedenim

osuđenim licima, koja su se nalazila u disciplinskom odjeljenju KPD-oma u Spužu, udarajući ih rukama, nogama i gumenom palicom, dok su ova lica bila vezana sredstvima za vezivanje-lisicama sa rukama na leđima, u pognutom položaju tijela, glavom prema podu, ranjiva i nemoćna.

Tvrđnje osuđenih lica o načinu, vremenu i mjestu povrjeđivanja međusobno se podudaraju, a činjenica da su neposredno nakon incidenta, a prije vremena nanošenja povreda, bili premješteni u disciplinsko odjeljenje, da su bili razdvojeni, da je jedan broj bio premješten u Zatvor u Bijelom Polju, te da se nisu mogli dogovoriti i usaglasiti izjave koje će kasnije dati, potvrđuje njihove opise događaja.

Izgled i karakter povreda upućuju na zaključak da su nastale višestrukim djelovanjem mehaničkog oruđa kao što su pesnica, stopalo, koljeno, pendrek i druga tupa sredstva, a broj povreda (po jednom licu), kao i njihova lokacija na tijelu, podudaraju se sa opisima osuđenika.

Ovakvo postupanje službenika ZIKS-a je u suprotnosti sa odredbama iz člana 28 stav 2 i 3 i člana 31 stav 2 Ustava Crne Gore, kojima se jemči nepovrjedivost fizičkog i psihičkog integriteta, poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u slučaju lišenja ili ograničenja slobode, kao i zabranjuje svako nasilje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje nad licem koje je lišeno slobode ili mu je sloboda ograničena.

Postupanje službenika ZIKS-a u konkretnom slučaju, po ocjeni Zaštitnika, u suprotnosti je i sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava koji garantuju zabranu mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja prema svim licima lišenim slobode. Član 1 Konvencije protiv mučenja UN-a definiše „mučenje“, i ono postoji ako se bol i patnja nekom licu nanose, između ostalog, i sa ciljem da se ono zbog nečega kazni.

Nesporno je da se primjena fizičke sile u ovom slučaju desila nekoliko sati nakon incidenta u krugu KPD-oma i narednog dana, kada su osuđena lica – žrtve bile vezane lisicama, dakle nemoćne i ranjive, i upućuje na motiv primjene prekomjerne fizičke sile u namjeri da se izvrši odmazda, odnosno da se žrtve

kazne za učešće i djelovanje u incidentu koji je prethodio.

Zaštitnik podsjeća da član 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima garantuje pravo na detaljnu i djelotvornu istragu vjerovatnih tvrdnji o zlostavljanju, podobnu da dovede do identifikacije i kažnjavanja odgovornih za takvo postupnje. Ni nakon stručnog nalaza vještaka koji je utvrdio brojne povrede imenovanih osuđenih lica, Uprava ZIKS-a do sada nije dala objašnjenje za način i okolnosti nastanka njihovih povreda, a praksa Evropskog suda za ljudska prava, posebno nakon slučaja Tomazi protiv Francuske⁴¹, prebacuje teret dokazivanja sa žrtve na državu, kada god se radi o fizičkoj povredi koja je nastala dok se žrtva nalazila u pritvoru, zatvoru ili na bilo koji drugi način bila pod kontrolom državnih službenika. Imajući u vidu da je cijeli objekat ZIKS-a, a naročito disciplinsko odjeljenje strogo kontrolisani prostor, Uprava ne može imati opravdanje za neidentifikaciju i neutvrđivanje odgovornosti službenih lica koja su u kritičnom vremenu bila na radnom zadatku u disciplinskom odjeljenju, primijenila fizičku silu i nanijela povrede.

Zaštitnik takođe primjećuje da u pojedinačnim izvještajima zatvorskog ljekara o pregledima osuđenih lica dana 14. januara 2015 godine, nije upisan čas kada su pregledi izvršeni. U svojim izjavama osuđena lica različito govore o pregledu ljekara prije premještaja u disciplinsko odjeljenje. Više njih navodi da ih je ljekar pregledao nakon usamljenja, tek narednog dana. Upisivanje vremena pregleda je neophodno kako bi se izbjegla svaka dilema o tome kad su evidentirane eventualne tjelesne povrede i da li je pregled izvršen nakon ili prije usamljenja, kako nalažu propisi.

Ishod slučaja: Zaštitnik je dao preporuku da Uprava Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija, bez odlaganja, preduzme mjere za identifikaciju i utvrđivanje odgovornosti svih službenika ZIKS-a, koji su dana 14. nakon 17^h u disciplinskom odjeljenju Kazneno popravnog doma u Podgorici i 15. januara 2015. godine, primijenili fizičku snagu i gumenu palicu prema osuđenim licima D.J., D.P., Ž.L., D.D., P.D., G.D., B.L., V.Z., S.V., M.K., M.S., L.L. i M.K..

Da ljekari Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija u izvještajima o pregledima osuđenih lica, redovno upisuju vrijeme (čas i minut) kada je pregled izvršen.

⁴¹ App.No.12850/87

Preporuka je dijelom ispoštovana, ali je izostalo utvrđivanje disciplinske odgovornosti.

Opis slučaja: Osuđeno lice R. Lj., obratilo se pritužbom Instituciji Zaštitnika navodeći da je ugrožen, jer je 15 dana smješten u disciplinskom odjeljenju, vezan za krevet.

U postupku po pritužbi Zaštitnik je obavio razgovor sa osuđenim licem, pribavio izjašnjenje Uprave ZIKS-a i izvršio uvid u dostavljenu dokumentaciju. Na osnovu sprovedenog ispitnog postupka, Zaštitnik je utvrdio da su službenici ZIKS-a u Disciplinskom odjeljenju prema osuđenom licu primijenili sredstva prinude – vezivanje metalnim liscama, neprekidno 19 dana, od 20.08.2015. godine do 07.09.2015. godine, da je pet dana vezan liscama za krevet sa obje ruke, a zavojima za obje noge, da se hranio sam ležeći, jednom rukom, i imao je otežan pristup vodi i toaletu i da je za to vrijeme zadobio povrede obje ruke. Zaštitnik je ocijenio da je došlo do pretjerano duge upotrebe sredstava prinude – vezivanja, nad osuđenim Lj.R., što predstavlja nečovječno i ponižavajuće postupanje. Postojanje namjere službenih lica, da se podnosioc pritužbe degradira nije utvrđeno, a na osnovu svjedočenja samog podnosioca koji je na na pitanje: „da li mu se desilo da nekad izvrši nuždu u krevetu“, što bi moglo ukazivati da je ostavljen nezbrinut duže vrijeme, odgovorio: „Ne vala, bez kad bi laža“, te da su ga službenici redovno obilazili i vodili do toaleta kad god je imao potrebu.

Zaključna ocjena : Po ispitivanju svih činjenica i okolnosti, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore je konstatovao da su, postupanjem službenika ZIKS-a u konkretnom slučaju, povrijeđena prava osuđenog lica Lj.R..

Službenici ZIKS-a su u Disiplinskom odjeljenju prema njemu primijenili sredstva prinude – vezivanje metalnim liscama, neprekidno 19 dana, od 20.08.2015 godine do 07.09.2015 godine. Osuđeni je bio pet dana vezan liscama za krevet sa obje ruke, a zavojima za obje noge. Nakon pet dana oslobođena mu je samo jedna ruka i ostali dio vremena je proveo vezan u nepromjenjivom položaju. Hranio se sam ležeći, jednom rukom i imao otežan pristup vodi i toaletu. Za to vrijeme zadobio je povrede obje ruke.

Zaštitnik ocjenjuje da je došlo do pretjerano duge upotrebe sredstava prinude – vezivanja, nad osuđenim Lj.R., u trajanju od 19 dana. Višednevno trajanje

vezivanja, njegove posljedice (povrede na rukama), fizičke i psihičke patnje koje je trpio osuđeni Lj.R., te njegov osjećaj straha, rastrojstva i inferiornosti, u svojoj sveukupnosti predstavljaju nečovječno i ponižavajuće postupanje. Naime, u ovakvom postupanju prema osuđenom licu sadržani su svi elementi nečovječnog i ponižavajućeg postupanja: **učestće službenih lica, bespomoćnost žrtve** i intenzitet nanijetog bola.

Evropski komitet protiv torture (CPT) u Izvještaju o posjeti Ujedinjenom Kraljevstvu 1997, stav 107 ukazuje da „Vezivanje čak i nasilnih ili neposlušnih zatvorenika za djelove namještaja „dok se ne smire“ je apsolutno neprihvatljivo, a primjena vezivanja kao kazne se ne smije upotrebljavati nikada i ni pod kojim uslovima.“

U Izvještaju Jermenija 2007, stav 95. CPT je ocijenio kao pogrešnu praksu disciplinsko kažnjavanje samopovrjeđivanja, ukazujući na to da akti samopovrjeđivanja mogu često biti izraz problema psihološke ili psihijatrijske prirode, i da na ove probleme treba djelovati terapijski, a ne kažnjavanjem. U 16-tom opštem izvještaju,⁴² stav 43, CPT naglašava: „Za ispravnu primjenu sredstava za obuzdavanje na valjan način i u odgovarajućem okruženju potrebno je više –a ne manje – medicinskog osoblja, budući da je za svaki slučaj ograničavanja slobode kretanja neophodno da po jedan zdravstveni radnik neposredno, lično i stalno obavlja nadzor nad pacijentom“.

U stavu 68 istog izvještaja, CPT upućuje da je od velikog značaja propisivanje jasnih pravila u pogledu dužine perioda sputavanja pacijenata.

U izvještaju Crnoj Gori 2008,⁴³ stav 128 “[...] CPT želi naglasiti da vezivanje u trajanju od više dana ne može biti opravdano sa medicinske tačke gledišta i po njegovom mišljenju dovodi do zlostavljanja.“, a u stavu 129. „CPT shvata da povremeno može biti potrebe da se ograniči sloboda kretanja ili izoluju štićenici kako bi se zaštitili ili zaštitili drugi, a izuzetno, da se pribjegne instrumentima mehaničkog ograničavanja slobode kretanja. Međutim, u tom pravcu treba da postoji jasno definisana politika. [...] Pribjegavanje ograničenju slobode kretanja ili izolaciji će veoma rijetko biti opravdano i mora uvijek biti, bilo izričito naloženo od strane ljekara ili odmah prijavljeno ljekaru

42 [CPT/Inf(2006)35]

43 [CPT/Inf(2010)3]

u cilju traženja njegovog odobrenja. Ako, izuzetno, dođe do pribjegavanja instrumentima mehaničkog ograničavanja slobode kretanja, isti trebaju biti uklonjeni što je prije moguće.[...]Nadalje, svaki slučaj ograničavanja slobode kretanja nekog štićenika (ručna kontrola, mehaničko ili hemijsko ograničavanje slobode kretanja) treba biti evidentirano u posebnom registru uspostavljenom u tu svrhu (kao i u dosijeu štićenika). Upis bi trebao sadržati vrijeme početka i završetka trajanja mjere, okolnosti datog slučaja, razloge za pribjegavanje takvoj mjeri, ime ljekara koji je naložio ili odobrio istu, te opis svih povreda zadobijenih od strane štićenika ili osoblja. To će uveliko olakšati kako upravljanje takvim incidentima, tako i nadzor u vezi sa učestalošću njihovog dešavanja. [...]"

Primjena vezivanja, odnosno fiksacije, u konkretnom slučaju, na opisani način, narušava ljudsko dostojanstvo i predstavlja povredu prava garantovanog članom 3 *Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda*.

Na osnovu dostavljene dokumentacije Zaštitnik zapaža da ne postoji akt-nalog o određivanju mjere vezivanja, koju je donijelo nadležno službeno lice Uprave ZIKS-a, ni bilo koji pisani dokument kojim se utvrđuje potreba za primjenu ove mjere i vrijeme njenog trajanja.

Zaštitnik primjećuje da je osuđeno lice čitavo vrijeme (19 dana) tokom kojeg je bilo vezano, pregledano od strane ljekara ukupno šest puta. U izvještajima ljekara ne konstatuju se povrede koje je osuđeno lice zadobilo tokom vezivanja, ali se iz zdravstvenog kartona zaključuje da je osuđeno lice tokom ovog perioda sedam puta previjano i to: 26, 27, 28. i 31. avgusta kao i 3, 4. i 5. septembra 2015. godine, od strane medicinskog tehničara. Osim toga, u izvještajima ljekara ne tretira se opšte stanje osuđenog lica i ako se može pretpostaviti da je ovako dugo nekretanje i nemogućnost promjene položaja, negativno uticalo na njegovo ukupno zdravstveno stanje.

Takođe, osuđenom licu Lj.R., za svo vrijeme koje je proveo u Disciplinskom odjeljenju - vezan, nije omogućeno da koristi pravo na boravak van zatvorenog prostora u trajanju najmanje dva časa dnevno, shodno članu 89 Zakona o izvršenju kazni zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti.

Zaštitnik ocijenjuje da postupanje zatvorskih službenika i pored ne postojanja namjere da se zatvorenik Lj.R. ponizi i degradira, predstavlja **nečovječno i ponižavajuće postupanje**. U predmetu *Labita protiv Italije* (2000), *Evropski sud za ljudska prava* je u stavu 120 naveo da: „Pitanje da li je svrha postupanja bila da ponizi i degradira žrtvu je dodatni faktor koji treba imati u vidu, ali odsustvo takve namjere ne može definitivno isključiti nalaz da je član 3. Evropske konvencije prekršen“.

Ovakvo postupanje službenika ZIKS-a je u suprotnosti sa odredbama člana 28 Ustava Crne Gore, kojima se jamči nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta, poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u slučaju lišenja ili ograničenja slobode, kao i zabranjuje svako nečovječno ili ponižavajuće postupanje nad licem koje je lišeno slobode ili mu je sloboda ograničena. Postupanje službenika ZIKS-a, u konkretnom slučaju, po ocjeni Zaštitnika, u suprotnosti je i sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava koji garantuju čovječno postupanje.

Ishod slučaja: Zaštitnik je Ministarstvu pravde, kao nadležnom organu dao mišljenje sa preporukom da u skladu sa međunarodnim standardima, propiše pravila o primjeni sredstava prinude - vezivanja mentalno oboljelih, zavisnika od opojnih droga i drugih lica u kriznim stanjima (za vrijeme lišenja slobode), službeno lice koje naređuje ili odobrava primjenu te mjere, razloge za pribjegavanje mjeri, uslove za primjenu, maksimalno trajanje mjere, način kontrole primjene mjere i potrebne evidencije koje prate primjenu mjere.

Opis slučaja: Jedna NVO dana 12.01.2016. obratila se mejlom instituciji Zaštitnika, ukazujući na postupanje policijskih službenika tokom protesta prema građaninu N.B. tražeći ispitivanje slučaja. Dana 20.01.2016 godine i građanin N.B. je neposredno podnio pritužbu i dio dokumentacije. Na osnovu navoda iz pritužbe, razgovora sa podnosiocem pritužbe, dostavljenog izjašnjenja Uprave policije, uvidom u medicinsku dokumentaciju i nalaz vještaka medicinske struke i pregleda video materijala Zaštitnik je donio sledeću Zaključnu ocjenu: U odnosu na primjenu sredstava prinude, fizičke sile i palice, a na osnovu uvida u izvještaj ljekara i nalaza i mišljenja vještaka specijaliste sudske medicine, video snimka, navoda podnosioca pritužbe i svih utvrđenih činjenica i okolnosti Zaštitnik ocjenjuje da je građanin N.B. bio žrtva lošeg

postupanja policijskih službenika i da su policijski službenici prekomjerno primijenili fizičku silu prema njemu, prilikom lišenja slobode i zlostavljali ga - **nečovječnim i ponižavajućim postupanjem.**

Zaštitnik je ocijenio da je postojao zakonski osnov za postupanje policije u pogledu zaustavljanja vozila, njegovog lišenja slobode i privođenja, ali je ocijenio neprihvatljivom ocjenu Uprave policije da je upotreba sredstava prinude bila zakonita, imajući u vidu izvještaje ljekara i nalaz i mišljenje vještaka. Naime, policijski službenici su van svake sumnje primijenili silu veću od one koja je bila apsolutno neophodna. Imenovani je bio opkoljen sa dvadesetak policijaca, daleko brojčano i fizički nadmoćnijim, nije pružao otpor već se nalazio u bespomoćnom pognutom položaju, glavom prema asfaltu i rukama pokrivajući glavu sa namjerom da se zaštiti od udaraca. Tom prilikom zadobio je više od 11 udaraca po čitavom tijelu, a što potvrđuje nalaz i mišljenje vještaka o vrsti povreda koje je tom prilikom zadobio, položaju u kojem se nalazio dok je zadobijao povrede i mogućem mehanizmu nanošenja konstatovanih povreda. U postupanju policijskih službenika sadržani su svi elementi nečovječnog i ponižavajućeg postupanja: učešće službenih lica, namjera kažnjavanja (za nalijetanje vozilom na policijske službenike, koje je prethodilo), bespomoćnost žrtve, dok je izostao četvrti element – intenzitet nanijetog bola u većem obimu, kada bi zlostavljanje preraslo u torturu. Vještak specijalista sudske medicine povrede je kvalifikovao kao lake. Ovdje je važno naglasiti da posledice i intenzitet pretrpljenog bola zavise i od subjektivnih osobenosti žrtve – starosti, zdravstvenog stanja, fizičke spremnosti i dr, te kako je imenovani zdrava osoba mlađe životne dobi i korpulentne fizičke građe, zaključeno je da intenzitet nanijetog bola nije prešao granicu, koja bi uticala da se konkretno postupanje policijskih službenika može ocijeniti kao tortura. Pritom, Zaštitnik je imao u vidu da su povrede nanesene tokom kratkog vremenskog perioda povišenih napetosti i emocija. Zaštitnik je ocijenio da su policijski službenici u konkretnom obavljanju zadatka morali profesionalnije da održe ravnotežu između efikasnosti i poštovanja temeljnih ljudskih prava počinioca, jer kada je lice stavljeno pod kontrolu, upotreba sile ne može biti opravdana. Ovakvo postupanje službenika policije je u suprotnosti sa odredbama člana 28 Ustava Crne Gore, kojim se jemči nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta, poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u slučaju ograničenja slobode, kao i zabranjuje svako nasilje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje nad licem kojem je sloboda ograničena.

U vezi sa prekomjernom upotrebom sile prema podnosiocu pritužbe, Zaštitnik podsjeća na obavezu države da u najkraćem roku sprovede nepristrasnu istragu kad god postoje osnovani razlozi da se vjeruje da se desio neki akt zlostavljanja, a da u ovom slučaju taj razlog postoji, vidi se iz nalaza i mišljenja angažovanog vještaka specijaliste sudske medicine koji je utvrdio tjelesne povrede u ovom slučaju. Takođe ukazuje na opšte prihvaćen princip da uspješna istraga u slučajevima navoda o zlostavljanju treba da bude sprovedena brzo i bez odlaganja, kao i da je uspješna istraga ona koja će dovesti do identifikacije i kažnjavanja osoba odgovornih za zlostavljanje, od suštinskog značaja da bi zabrana mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja imala svrhe u praksi, a da vinovnici ovog događaja, ni nakon osam mjeseci, još uvijek nisu identifikovani.

Ishod slučaja: Zaštitnik je preporučio da MUP, Uprava policije bez odlaganja, preduzme mjere za identifikaciju i utvrđivanje odgovornosti svih policijskih službenika, koji su dana 17. oktobra 2015. godine, prema građaninu N.B. primijenili prekomjernu fizičku silu i palicu i oštetili njegovo vozilo i da MUP, Uprava policije obezbijedi dosljedno poštovanje nacionalnih propisa, potvrđenih međunarodnih ugovora i opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava, koji se odnose na primjenu policijskog ovlašćenja.

Opis slučaja: Zaštitnik je pokrenuo postupak, po sopstvenoj inicijativi, nakon saznanja o događaju iz više medija. Na osnovu sprovedenog ispitnog postupka, uvida u izjašnjenje, izjave svjedoka i uvida u raspoloživi video materijal, Zaštitnik je donio Zaključnu ocjenu:

Po ispitivanju svih činjenica i okolnosti, Zaštitnik je konstatovao da su postupanjem službenika Uprave policije u konkretnom slučaju povrijeđena prava građanina M.M.

Naime, više službenika Uprave Policije je dana 24. oktobra 2015. godine, oko 23^h, u ulici Jovana Tomaševića u Podgorici primijenilo prekomjernu fizičku silu i gumenu palicu prema građaninu M.M. dok je ležao na asfaltu u bespomoćnom položaju nemoćan za bilo koju vrstu otpora, udarajući ga po čitavom tijelu. Tom prilikom građanin je zadobio veliki broj udaraca i nanijete su mu teške tjelesne povrede.

Odredbama čl. 220 i 221 Pravilnika o načinu obavljanja određenih policijskih poslova i primjeni ovlašćenja u obavljanju tih poslova, dozvoljena je upotreba sredstava prinude, fizičke snage i gumene palice radi: savlađivanja otpora lica koje treba lišiti slobode i zadržati; sprečavanja u samopovređivanju ili samovoljnom udaljavanju sa određenog mjesta u zakonom propisanim slučajevima; odbijanja napada od sebe, drugog lica, objekta ili prostora koji obezbjeđuje.

Zaštitnik ocjenjuje da je došlo do nedozvoljene, neopravdane i nesrazmjerne upotrebe sredstava prinude od strane policijskih službenika nad građaninom M.M. u obimu koji nema zakonskog opravdanja. Član 2 *Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda* isključuje mogućnost pozivanja na neku izuzetnu okolnost, bez obzira da li je to ratno stanje, prijetnja ratom, unutrašnja politička nestabilnost ili bilo koje drugo stanje, da bi se opravdalo mučenje. S tim u vezi, Zaštitnik ocjenjuje da incidenti na javnom okupljanju građana, koje je prethodilo kritične večeri, ni u kom slučaju ne mogu opravdati prekomjernu primjenu sile prema bespomoćnom građaninu M.M., naročito imajući u vidu da je javno okupljanje već bilo prekinuto.

U postupanju službenih lica Uprave policije prema građaninu M.M. sadržani su svi elementi nečovječnog i ponižavajućeg postupanja: učešće službenih lica, namjera kažnjavanja (za pretpostavljeno učešće u incidentima na javnom okupljanju koje je prethodilo), bespomoćnost žrtve i intenzitet nanijetog bola.

Ovakva primjena sile narušava ljudsko dostojanstvo i predstavlja povredu prava garantovanog članom 3 *Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda*.

Postupanje policijskih službenika je bilo nečovječno jer je trajalo neopravdano dugo i izazvalo je teške tjelesne povrede i jake fizičke i psihičke patnje. Isto postupanje je i ponižavajuće jer je probudilo osjećaj straha, rastrojstva i inferiornosti. Obzirom na **učesće službenih lica**, intenzitet primijenjene sile, način upotrebe sredstava prinude, bespomoćnost žrtve i **težinu posljedica** zadobijenih tjelesnih povreda, ovakvo postupanje prema građaninu M.M. predstavlja – torturu.

Zaštitnik primjećuje da su policijski službenici prilikom upotrebe sredstava prinude, ovom prilikom, nosili maske što ne predstavlja dobru praksu. CPT⁴⁴ je u više navrata kritikovao takvu praksu, jer otežava identifikaciju službenih lica u slučajevima prekoračenja ovlaštenja. Preporuka CPT-a je da maske treba koristiti samo izuzetno i u tom slučaju neophodne su vidne oznake koje bi, u slučaju prekoračenja ovlaštenja, omogućile identifikaciju i utvrđivanje odgovornosti službenih lica. Problemi koji su nastali u identifikaciji policijskih službenika, koji su učestvovali u ovom nemilom događaju, potvrđuju potrebu postupanja po preporuci CPT-a i neophodnost odgovarajućeg vidnog obilježavanja službenika u djelovanju na terenu.

Polazeći od utvrđenih činjenica, a posebno gore pomenutih video zapisa i citiranih propisa, Zaštitnik je mišljenja da u konkretnom slučaju nijesu postojali razlozi za primjenu sredstava prinude, a naročito ne u obimu i na način kako je to učinjeno.

Ishod slučaja: Zaštitnik je dao preporuke: (1) da Ministarstvo unutrašnjih poslova i Uprava policije preduzmu mjere za identifikaciju i utvrđivanje odgovornosti svih policijskih službenika koji su dana 24. oktobra 2015. godine prema građaninu M.M. primijenili prekomjernu fizičku snagu i gumenu palicu, nanijeli teške tjelesne povrede i oštetili njegovu imovinu i (2) da Ministarstvo unutrašnjih poslova preduzme potrebne mjere da se obezbijede preduslovi za identifikaciju policijskih službenika, u skladu sa preporukama CPT-a.

Dana 24. oktobra 2015. MUP je potpisalo Sporazum o vansudskom poravnanju između Države Crne Gore i M.M. shodno kojem mu je isplaćen novčani iznos kao naknada na ime svih vidova materijalne i nematerijalne štete u događaju od 24. oktobra 2015. Ministar unutrašnjih poslova je u izjavi za javnost rekao da je to “poruka države kada se dese nemili incidenti da se takva postupanja i zloupotreba ovlaštenja ne vrše u ime države”, “poruka odgovornosti prema građaninu ali i poruka da država ne ohrabruje da se bilo ko ponaša izvan zakona”.

Po preporuci Zaštitnika nije postupljeno u ostavljenom roku, a ni nakon pet mjeseci po isteku roka, pa je Zaštitnik 31. maja 2016. godine Vrhovnom državnim tužiocu podnio krivičnu prijavu protiv LJ.R. službenog lica -

⁴⁴ Evropski Komitet za prevenciju torture i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

komandanta SAJ-a - zbog postojanja osnovane sumnje da je izvršio krivično djelo zloupotrijebljavajući službeni položaj - nevršenjem svoje službene dužnosti i ometanjem sprovođenja pravde.

Osnovno državno tužilaštvo (ODT) je 31. maja 2016. godine postupilo po krivičnoj prijavi Zaštitnika i podnijelo optužni predlog protiv komandanta Specijalne antiterorističke jedinice (SAJ) R.Lj. zbog sumnje da je učinio krivično djelo - Pružanje pomoći učiniocu poslije izvršenog krivičnog djela. ODT je ocijenilo da je R.Lj. pomogao pripadnicima SAJ da ostanu neotkriveni iako je izviđajima u više predmeta dokazano da su 24. oktobra 2015. godina, za vrijeme protesta, primijenili silu prema određenim građanima. Postupak je rezultirao osudom.

Opis slučaja: Građani B.M i V.B. obratili su se pritužbama Zaštitniku, u kojima su naveli, između ostalog, da su 24. oktobra 2015. godine, oko 22 sata šetali gradom; da su se vraćali kućama ulicom Miljana Vukova (tkz. ulica Zlatara); da su bili zaustavljeni, ponižavani i maltretirani od strane policijskih službenika SAJ-a; da su zadobili veliki broj udaraca nogama, da ih nijesu udarali palicama (kako je to u medijima navedeno); da o tome postoji i video snimak na internetskom servisu za razmjenu video sadržaja You Tube ; da su podnijeli prijavu u Upravi policije da su udarani nogama po donjim ekstremitetima od strane pripadnika SAJ-a, koje nijesu mogli identifikovati. Policijski službenici su im nakon datih izjava, garantovali ličnu bezbjednost i upoznali podnosioc pritužbe sa procedurama hitnog obavještenja, ukoliko ponovo bude ugrožena njihova bezbjednost, ali prijave nisu procesuirane.

Zaključna ocjena: Po ispitivanju svih činjenica i okolnosti, Zaštitnik je konstatovao da su postupanjem službenika Uprave policije u konkretnom slučaju, povrijeđena prava građanima B.V. i M.B.

Naime, više službenika Uprave policije je dana 24.10.2015.godine, posle 22^h, u ulici Miljana Vukova (Zlatarska) u Podgorici, primijenilo fizičku silu prema građanima B.V. i M.B, dok su ležali na trotoaru u bespomoćnom položaju, nemoćni za bilo koju vrstu otpora, udarajući ih nogama po čitavom tijelu. Zaštitnik ocjenjuje da je došlo do neopravdane upotrebe fizičke sile nad imenovanim građanima. Primjena fizičke sile, naročito u konkretnim

okolnostima, nema opravdanja, imajući u vidu da: lica nijesu pružala otpor, nije ih trebalo lišiti slobode, zadržati, spriječiti u samopovređivanju ili iz razloga samovoljnog udaljavanja sa određenog mjesta u zakonom propisanim slučajevima, kao i odbijanja napada od sebe, drugog lica, objekta ili prostora koji se obezbjeđuje.

Vrste povreda nesumnjivo upućuju na zaključak da je prilikom upotrebe fizičke snage došlo do nanošenja povreda podnosiocima pritužbe, što potvrđuje medicinska dokumentacija. Takođe, je ustanovljeno da su policijski službenici, ostavili imenovane na trotoaru, bez ukazivanja prve pomoći.

Na osnovu izjava podnosilaca pritužbi, uvida u izvještaje ljekara, video snimka i svih utvrđenih činjenica i okolnosti, Zaštitnik zaključuje da su 24 oktobra posle 22^h u ulici Miljana Vukova, policijski službenici Uprave policije, neopravdano upotrijebili fizičku silu prema: B.V. i M.B – **nečovječnim i ponižavajućim postupanjem i time povrijedili njihova ljudska prava.**

Naime, svirepo, nečovječno i ponižavajuće postupanje se sastoji u namjernom vrijeđanju fizičkog integriteta i ljudskog dostojanstva pojedinca i u odnosu na mučenje ima za posledicu manji fizički bol, a više povredu dostojanstva. Osim toga, može biti posledica ne samo namjere nego i eventualnog umišljaja (da se radi o mogućim počinocima nekog kažnjivog djela, u konkretnom slučaju učesnicima protesta), nehata ili nepažnje.

Nakon ovog nemilog događaja, podnosioci pritužbi, radi ostvarenja svojih prava i zaštite, obratili su se Upravi policije. Ovlašćeni policijski službenici nisu procesuirali prijavu upotrebe fizičke sile od strane službenih lica, već su smatrali da je dovoljno dati im garanciju lične bezbjednosti i upoznati podnosiocima pritužbi sa procedurom hitnog obavještenja, ukoliko ponovo bude ugrožena njihova bezbjednost.

Zaštitnik ukazuje da je obaveza Uprave policije da ispita svaki navod nekog nasilnog postupanja i pritom učini sve potrebne napore radi utvrđivanja i identifikovanja učinilaca krivičnih djela ili prekršaja. U konkretnom slučaju neprihvatljivo je što Uprava policije nije preduzela mjere i radnje u cilju identifikacije i eventualnog kažnjavanja službenih lica.

Evropski sud za ljudska prava u svojoj praksi na osnovu čl. 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i sloboda je utvrdio obavezu države da sprovede nezavisnu, efikasnu i djelotvornu istragu. Sud je pojasnio da ova obaveza podrazumijeva da državni organi, nezavisni od onih koji se sumnjiče za mučenje ili drugo zlostavljanje, preduzmu sve razumne korake koje imaju na raspolaganju da osiguraju dokaze i pritom postupaju hitno i ekspeditivno. Ovakvi postupci, pasivnosti i nedjelotvornosti narušavaju kredibilitet Uprave policije, a posebno štete ostvarenju osnovnih ljudska prava.

Ovakvo postupanje službenika Uprave policije je u suprotnosti sa odredbama iz člana 28 Ustava Crne Gore, kojima se jemči nepovrijedivost fizičkog i psihičkog integriteta, poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u slučaju ograničenja slobode, kao i zabranjuje svako nasilje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje nad licem kojem je sloboda ograničena.

Postupanje službenika Uprave policije, u konkretnom slučaju, po ocjeni Zaštitnika, u suprotnosti je sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava koji garantuje čovječno postupanje.

Ishod slučaja: Zaštitnik je dao preporuku da: Uprava policije bez odlaganja, preduzme mjere za identifikaciju i utvrđivanje odgovornosti svih policijskih službenika, koji su dana 24. oktobra 2015. godine, prema građanima M.B. i B.V. primijenili fizičku silu.

Opis slučaja: Nakon prijave za zlostavljanje pacijenata X.Y. u Specijalnoj bolnici za psihijatriju u Kotoru, Zaštitnik je u skladu sa članom 28 stav 2 Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore, formirao predmet po sopstvenoj inicijativi i pokrenuo ispitni postupak.

Zaključna ocjena: Na osnovu utvrđenih činjenica i okolnosti, izjava svjedoka i pacijenata, van svake sumnje proizilazi da je početkom marta 2016. godine, u Bolnici, na Odjeljenju br. 2 – muško hronično, glavni medicinski tehničar XY, zlostavljao pacijente XY, XY, XY, XY, XY i XY.

U predmetnom događaju glavni medicinski tehničar XY je, u namjeri da sazna ko je narušio higijenu na odjeljenju i kazni odgovorne, okupio grupu pacijenata

za koje je sumnjao da su isprljali svježe okrečeni zid i postrojio ih u hodniku. Tom prilikom XY je vikao na njih, šamarao, neke od njih udarao nogom u zadnjicu i ključevima po glavi, a pacijenta XY udarao u lijevu potkoljenu, kod kojeg je dana 14.3.2016. godine, konstatovana tjelesna povreda u vidu dvije svježe i jedne stare oguljotine(eksorijacije) ovalnog oblika, na lijevoj potkoljenici.

S tim u vezi Zaštitnik podsjeća na predmet ESLJP *Irska protiv Velike Britanije*,⁴⁵ u kome su dati standardi u odnosu na koje je moguće razlikovati torturu (mučenje) od zlostavljanja (nečovječnog i ponižavajućeg postupanja). U navedenom predmetu je ustanovljeno da kombinovana upotreba takozvanih “pet tehnika”, predstavljala praksu nečovječnog postupanja, te time i kršenje člana 3. Naime, “pet tehnika” uključivale su: stajanje uz zid, prisiljavanje osoba lišenih slobode da po nekoliko sati stoje u ovom stresnom položaju, ispitivanje radi kažnjavanja; izlaganje galami i vici na žrtve i nanošenje žrtvi lakih tjelesnih povreda. Sud je u ovom slučaju odlučio da se radi o nečovječnom postupanju, a ne torturi. Sud je našao da su ove metode morale prouzrokovati najmanje intenzivne fizičke i psihičke patnje osobama koje su im bile izložene i da potpadaju pod kategoriju nečovječnog postupanja u okviru značenja člana 3. Ove tehnike su istovremeno bile i ponižavajuće, jer su po svojoj prirodi bile takve da su kod žrtava uzrokovale strah, duševnu bol i osjećaj inferiornosti koji su ih ponižavali i degradirali i vjerojatno rušili njihov fizički i moralni otpor. Međutim, one nisu uzrokovale patnju posebno jakog intenziteta i okrutnosti koje implicira riječ – tortura.

Polazeći od navedenih stavova ESLJP, pozivanje pacijenata, u ovom slučaju, da se okupe u hodniku, njihovo postrojavanje i ispitivanje radi kažnjavanja i zastrašivanja, izlaganje galami i vici kao i nanošenje povreda, predstavlja zlostavljanje - nečovječno i ponižavajuće postupanje prema pacijentima XY, XY, XY, XY, XY i XY.

Dakle, u postupanju medicinskog tehničara XY sadržani su svi elementi nečovječnog postupanja: učešće službenog lica, namjera kažnjavanja, bespomoćnost žrtve, kao i nanošenje bola. Upravo ovo zlostavljanje koje nije preraslo u torturu, s obzirom da nanijeti bol nema veći stepen inteziteta

45 *Irska protiv UK*, presuda od 18. januara 1978, Serija A, br. 25.

(surovosti), se kvalifikuje kao nečovječno postupanje. Ovo postupanje je istovremeno bilo i ponižavajuće, jer je kod žrtava uzrokovalo strah, duševni bol i osjećaj inferiornosti.

Zaštitnik poklanja povjerenje izjavama pacijenata, jer zapaža da realno opisuju postupanje tehničara XY, bez namjere da ga dodatno opterete, čak i opravdavajući njegovo postupanje, nervozom, ljutnjom ili svojom „krivicom“. Takođe, iz njihovih izjava se može zaključiti da opisani događaj nije izolovani primjer nezakonitog postupanja tehničara XY na štetu pacijenata. Na ovo ukazuju i izjave dijela medicinskog osoblja.

Položaj inferiornosti i bespomoćnosti pacijenata obavezuje Upravu da sa povećanim stepenom budnosti zaštititi pacijente. U konkretnom slučaju, pacijenti koji godinama borave u Bolnici (od 11 do 33 godine), su posebno ranjivi i zavisni od Ustanove i medicinskog osoblja.

Zaštitnik zapaža da direktor Bolnice XY, i ako je raspolagao dokazima o predmetnom događaju, nije preduzeo sve zakonom propisane mjere u cilju procesuiranja navoda o zlostavljanju i utvrđivanju disciplinske i eventualno krivične odgovornosti tehničara XY. Nasuprot međunarodnim preporukama („Oni za koje se pretpostavlja da su umiješani u slučaj torture treba da budu uklonjeni sa, posredne ili neposredne, pozicije kontrole ili moći u odnosu na podnosiocе žalbe“⁴⁶) tehničar XY je nastavio da bude u kontaktu sa pacijentima.

Zaštitnik podsjeća „Kada pojedinac uloži prijavu zbog postupanja protivnog članu 3 Konvencije⁴⁷ država⁴⁸ ima obavezu da navode odmah istraži. Nakon istrage, da sudi odgovornim licima i da ih, u koliko se ustanovi njihova krivica, kazni u skladu sa Zakonom,“ što je u ovom slučaju izostalo. Nasuprot tome direktor XY dobijenim izjavama nije dao pravi značaj, a što je imalo za posledicu obustavu svakog daljeg postupka povodom ovih navoda. Takođe, u komunikaciji sa Zaštitnikom – u izjašnjenju ih je netačno interpretirao i tumačio. Naime, direktor XY je odmah nakon što je obaviješten o predmetnom događaju 14.3.2016. preduzeo izvjesne korake u pravcu ispitivanja navoda o

46 Izvod iz Istanbulskog protokola

47 Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda

48 ESLJP, predstava broj 57967/00

zlostavljanju. Istoga dana XY je podnio “ostavku” kako na mjesto glavnog tehničara odjeljenja tako i na mjesto glavnog tehničara Bolnice, koju je direktor XY prihvatio.

U periodu od naredne tri sedmice, odnosno od 15.3.2016. do 8.4.2016. direktor XY nije preduzeo bilo koju radnju u pravcu ispitivanja navoda o mogućem zlostavljanju, uprkos saznanju da je kod jednog pacijenta evidentirana „laka“ tjelesna povreda.

Saznanje o događaju, zahtijevalo je pravovremenu reakciju u cilju utvrđivanja odgovornosti, naročito u odnosu na dobro utemeljenu praksu Evropskog suda za ljudska prava koja nedvosmisleno obavezuje institucije sistema da na svaku sumnju o bilo kom obliku zlostavljanja moraju efikasno reagovati. Posebna pažnja se zahtijeva u slučajevima kada se radi o pacijentima kao najranjivijoj kategoriji, koji su u psihijatrijskim ustanovama, žrtve ili svjedoci nedozvoljenog činjenja.

Evropska konvencija o ljudskim pravima u članu 3 garantuje pravo na detaljnu i djelotvornu istragu vjerovatnih tvrdnji o nečovječnom i ponižavajućem postupanju, podobnu da dovede do identifikacije i kažnjavanja odgovornih za takvo postupnje. Uprava Bolnice do sada nije dala objašnjenje za način i okolnosti nastanka povreda pacijenta XY. U vezi sa tim, ukazujemo da praksa Evropskog suda za ljudska prava, posebno nakon slučaja *Tomazi protiv Francuske*,⁴⁹ prebacuje teret dokazivanja sa žrtve na državu kada god se radi o fizičkoj povredi koja je nastala dok se žrtva nalazila ili je na bilo koji drugi način bila pod kontrolom državnih službenika (u konkretnom slučaju službenika Bolnice).

Neprihvatljivi su navodi direktora XY u izjašnjenju da predmetni događaj nije pisanim putem prijavio Zaštitniku, kao ni drugim organima izvan ustanove, jer: „to nije zahtijevano od ustanove“. Njegova je zakonska obaveza bila da prijavi slučaj kako bi se sprovela nezavisna istraga. Iako su sve prikupljene informacije potvrdile navode o zlostavljanju, direktor je donio odluku da obustavi svako dalje postupanje.

49 App.No.12850/87

Nakon što je tehničar XY 15.03.2016. godine podnio „ostavku“, direktor mu je rješenjem o razrješenju od 18.03.2016. godine utvrdio umanjen koeficijent zarade sa 5,96 na 4,86, ali je, prema podacima iz platnih lista, nastavio da ostvaruje zaradu po prethodno utvrđenom koeficijentu 5,96.

Takođe, utvrđeno je i da ne postoji rješenje o raspoređivanju imenovanog na drugo radno mjesto, pa se ne može sa sigurnošću utvrditi na koje je poslove raspoređen i na koje odjeljenje, sve do 28.02.2017 godine, kada je Ugovorom o međusobnim pravima i obavezama raspoređen na mjesto - medicinski tehničar u stomatološkoj zdravstvenoj zaštiti.

Ishod slučaja: Zaštitnik je dao preporuku Bolnici da bez odlaganja, preduzme mjere za utvrđivanje odgovornosti službenika XY, koji je marta 2016. godine zlostavljao pacijente XY, XY, XY, XY, XY i XY, i da se u praksi dosledno pridržava propisa i da blagovremeno donosi pisane odluke o rasporedu zaposlenih, shodno uslovima propisanim važećem Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta.

Opis slučaja: Građanin X.Y. obratio se Zaštitniku, žaleći se, na postupanje Specijalne bolnice za psihijatriju u Kotoru (Bolnice) - službenika agencije za obezbjeđenje, angažovane na poslovima obezbjeđenja Odjeljenja za forenzičku – sudsku psihijatriju u Bolnici, prema njegovom sinu X.Y, koji se nalazio na liječenju na navedenom odjeljenju. X.Y. je, nakon što je formiran predmet po sopstvenoj inicijativi, a povodom informacije od njegovog oca, dao saglasnost za postupanje Zaštitnika.

Zaključna ocjena: Na osnovu utvrđenih činjenica i okolnosti, kao i analiziranih video zapisa, van svake sumnje proizilazi da je pacijent X.Y. zlostavljan u Bolnici, od strane službenika obezbjeđenja na Sudskom odjeljenju, u dva navrata u periodu od 14.02. do 16.3.2018.godine i to:

Prvo zlostavljanje pacijenta X.Y. se dogodilo 27.02.2018.godine u trepezariji, na način što ga je službenik obezbjeđenja čiji identitet nije utvrđen, u prisustvu medicinskog tehničara, ošamario najmanje tri puta u namjeri da ga kazni za njegov perthodni napad na drugog pacijenta, iako u tom trenutku pacijent X.Y. nije pružao bilo kakav otpor. Zlostavljanje nije evidentirano niti prijavljeno, iako zabilježeno na snimku koji je Bolnica dostavila.

Drugo zlostavljanje pacijenta X.Y. se dogodilo 04.03.2018.godine u hodniku, na način što je službenik obezbjeđenja X.Y. u prisustvu medicinskog tehničara X.Y., drugog službenika obezbjeđenja i drugih pacijenata, pacijenta X.Y., koji ga je napao, nakon što ga je savladao, a dok se nalazio u ležećem položaju, udario najmanje šest puta pesnicom u predjelu stomaka, u namjeri da ga kazni zato što ga je pacijent X.Y. fizički napao. Službenik X.Y. je odmah zatim pristupio vezivanju pacijenta X.Y. za krevet - fiksaciji, da bi mu, dok su pacijenta X.Y. medicinski tehničar i drugi službenik obezbjeđenja držali u položaju za vezivanje, zadao još tri udarca pesnicom u predjelu glave. Konačno, nakon što su mu fiksirali noge za krevet, službenik X.Y. je nastavio da pesnicama udara pacijenta X.Y. i to: prvo jednim udarcem u predjelu glave, da bi ga zatim uhvatio za gornji dio tijela, povukao sa kreveta i u položaju u kojem su mu tijelo i ruke bile van kreveta, a noge vezane za krevet, zadao mu još tri udarca, od kojih dva pesnicom i jedan nogom u predjelu rebra. Drugi službenik obezbjeđenja, kao ni medicinski tehničar, nijesu spriječili službenika X.Y. u zlostavljanju pacijenta X.Y., iako je bilo očigledno da službenik X.Y. istrajava u namjeri da pacijenta X.Y. udarcima kazni za prethodni napad na njega.

U opisanim postupanjima službenika obezbjeđenja sadržani su svi elementi nečovječnog postupanja: učešće službenog lica, namjera kažnjavanja, bespomoćnost žrtve, kao i nanošenje bola. Patnje i bol koje je trpio podnosilac pritužbe prilikom zlostavljanja, obzirom na intenzitet, predstavljaju nečovječno postupanje. Imajući u vidu jurisprudenciju Evropskog suda za ljudska prava, nisu prerasle u mučenje. Ovo postupanje je istovremeno i ponižavajuće, jer je kod pacijenta X.Y. izazvalo strah, duševni bol i osjećaj niže vrijednosti. Zaštitnik podsjeća i da je Evropski sud za ljudska prava, u predmetu *Ribič protiv Austrije*, naveo da „kada se radi o licu lišenom slobode, svako pribjegavanje fizičkoj sili koje nije neposredno prouzrokovano ponašanjem tog lica, vrijeđa ljudsko dostojanstvo i u načelu predstavlja povredu člana 3 Evropske konvencije.”⁵⁰

S tim u vezi Zaštitnik primjećuje da je, u konkretnom slučaju, Bolnica propustila da preduzme opravdane i djelotvorne korake kako bi spriječila da se ponovi zlostavljanje podnosioca pritužbe, uprkos činjenici da je rizik od toga bio realan, neposredan i predvidljiv.

⁵⁰ Evropski komitet za sprečavanje mučenja, 16. Opšti izvještaj [CPT/Inf (2006) 35], tačka 46.

Zaštitnik podsjeća da je u svom Mišljenju br. 01- 631/17 – 18 od 5.12.2017. godine preporučio Upravi Bolnice da bez odlaganja uspostavi protokol postupanja u slučajevima prijave navoda o mučenju i drugim oblicima zlostavljanja, odnosno svih postupanja/nepostupanja na štetu pacijenata i da ga se u praksi, dosledno pridržava. Bolnica nije postupila po preporuci. U vezi sa tim, iz evidencije nije moguće precizno utvrditi ko je i kada direktora Bolnice obavijestio o zlostavljanju pacijenta X.Y. od 04.03.2018.godine. Naime, događaj od 04.03.2018.godine je prijavljen Upravi policije Odjeljenju Bezbjednosti Kotor, od strane direktora Bolnice hronološki, tek nakon što je Zaštitnik pokrenuo postupak. Načelnik Sudskog odjeljenja je u svom izjašnjenju naveo da je o događaju upoznao direktora Bolnice usmeno, odmah po saznanju za navedeni događaj 05.03.2018. godine, dok direktor Bolnice u svom izjašnjenju navodi da ga je o događaju, načelnik Sudskog odjeljenja upoznao 07.03.2018.godine, istovremeno kada je Zaštitnik pokrenuo postupak. Primjećuje se i da je načelnik Sudskog odjeljenja o događaju obavijestio i Zaštitnicu prava pacijenata Bolnice, koja je na njegov poziv 06.03.2018. godine, boravila na odjeljenju, u vezi sa čim je sačinila izjašnjenje, pa je neprihvatljiv navod direktora u izjašnjenju da o zlostavljanju pacijenta X.Y. nije ništa znao do poziva iz institucije Zaštitnika, nakon čega je o incidentu i obavijestio OB Kotor.

U vezi izjašnjenja Zaštitnice prava pacijenata, primjećuje se da nije postupila u skladu sa Zakonom o pravima pacijenata, niti ono odražava suštinsko razumijevanje zakonom propisane funkcije i uloge zaštitnika prava pacijenata. Naime, iako je pohvalno što je Zaštitnica prava pacijenata postupila u ovom slučaju po pozivu načelnika Sudskog odjeljenja i nije čekala formalni prigovor pacijenta X.Y., ona je, u konkretnom slučaju, propustila da utvrdi sve okolnosti i bitne činjenice u vezi sa navodima o kojima je obaviještena. Iz njenog izjašnjenja proizilazi da se nije dominantno bavila zaštitom prava pacijenta X.Y.. Šta više, stiče se utisak da je nekritički prihvatila navode osoblja na Sudskom odjeljenju o tome da je pacijent X.Y. veliki problem na odjeljenju i da obezbjeđenje pod velikim pritiskom i velikim naporima i profesionalnošću uspijevaju da ne dođe do većih posledica ove agresije. Konkretno, nije zatražila snimke kamera sa odjeljenja niti izvode iz evidencija koji bi, eventualno, dokazali ili osporili navode o napadima na pacijenta, u čiju zaštitu je po položaju Zaštitnice i bila pozvana da se angažuje, ipak navodi da je pacijent X.Y. više od 20 puta fizički

napao skoro svakog pacijenta, što se vidi na kamerama. Konačno, navela je i da istraga treba da pokaže da li su i koliko ugrožena prava pacijenta X.Y., ali da je evidentno da su ugrožena prava i integritet svih ostalih pacijenata na Sudskom odjeljenju, medicinskog osoblja i radnika obezbjeđenja.

Evidentno je da je pacijent X.Y. nerijetko ispoljavao agresivno ponašanje, napadajući druge pacijente i osoblje. Zaštitnik razumije da ispravno obuzdavanje pacijenta X.Y., nije bio nimalo lak zadatak. Ovaj zadatak je zahtijevao i prisustvo dovoljnog broja osoblja i da prisutno osoblje bude obučeno za postupanje u navedenim situacijama. Ne smije se izgubiti iz vida da je pacijent X.Y. zbog prirode svoje bolesti i upućen iz ZIKS-a u Bolnicu, kao jedinu specijalizovanu ustanovu koja vrši prihvatanje forenzičkih pacijenata, upravo kako bi mu se pomoglo, između ostaloga i u vezi sa čestim napadima agresije. Takođe, valja naglasiti da osoblje Bolnice, u toku obuzdavanja agresivnog pacijenta, može opravdano primijeniti i manuelno obuzdavanje, koje mora biti srazmjerno konkretnom ponašanju pacijenta i može trajati samo onoliko koliko je potrebno da se pacijent obuzda. U opisanom postupanju službenika obezbjeđenja, evidentno je, van svake sumnje, da je fizička sila prema pacijentu X.Y., primijenjena i nakon što je obuzdan, a u cilju da se kazni, za prethodne napade i agresivno ponašanje, što je sa aspekta ljudskih prava neopravdano i neprihvatljivo.

Upoređivanjem dostavljenog izvoda iz toka bolesti pacijenta X.Y., izvoda iz Odjeljene sveske za evidenciju mjera mehaničkog ograničavanja kretanja i podataka dobijenih analizom dostavljenih snimaka, nije moguće zaključiti koliko puta ukupno, odnosno kada je sve, u kom trajanju i zbog kojih razloga pacijent X.Y. fiksiran u periodu od 14.02. do 16.03.2018.godine. Izostala je i evidencija mjere fiksacije, koja je nad pacijentom X.Y. primjenjena 22.02.2018.godine. Takođe, uočeno je neslaganje podataka u Odjeljenoj svesci za evidenciju mjera mehaničkog ograničavanja kretanja u kojoj je navedeno da je pacijent X.Y. 04.03.2018.godine bio fiksiran u trajanju od 3 sata i to nakon opisanog događaja, dok je snimak pokazao da je bio fiksiran u trajanju od 4 sata tj. i prije i poslije događaja, a po svemu sudeći vjerovatno i duže od ukupno 4 sata, koliko snimci traju, jer je u vrijeme prekida snimka podnosilac pritužbe ostao u tom položaju. Primjećuje se i da je prilikom upisa u Odjeljensku svesku izostao dosledan unos svih neophodnih podataka, uključujući vrijeme kada je mjera započeta i kada je okončana, okolnosti slučaja, razlozi za pribjegavanje

toj meri, kao i ime ljekara koji je naredio ili odobrio mjeru. Primjećuje se i da podnosioca pritužbe nije pregledao ljekar koji bi sačinio ljekarski izvještaj o eventualnim povredama koje su mogle nastati ovom prilikom, kao i opis eventualnih povreda osoblja.

Iako standardi nalažu da je od ključne važnosti da pomoćno osoblje bude pažljivo izabrano i da dobije odgovarajuću obuku, kako prije preuzimanja svojih dužnosti, tako i tokom rada u službi, kao i da tokom izvršavanja svojih zadataka mora biti pažljivo nadzirano i rukovođeno od strane stručnog zdravstvenog osoblja, zaključuje se da ovi standardi nijesu ispunjeni prilikom postupanja sa pacijentom X.Y.. Naprotiv, u najmanje dva slučaja, a u prisustvu medicinskih tehničara, službenici obezbjeđenja su nezakonito postupali na način što su udarcima kažnjavali pacijenta X.Y., zbog njegovih prethodnih postupaka. U oba navedena slučaja udaran je u prisustvu drugih pacijenata, kao što je i fiksiran (vezivan za jednu ili obje nege kaiševima za krevet), na očigled drugih pacijenata što je suprotno ranije citiranim standardima.

Konačno, dijalozi osoblja koji se čuju na snimcima kako je detaljno opisano i za koje se, prema svim okolnostima, može zaključiti da su vođeni između medicinskih tehničara i/ili pripadnika službe obezbjeđenja, ukazuju na prisustvo klime fizičkog kažnjavanja pacijenata i nekažnjivosti za takvo postupanje, a u širem smislu i na odsustvo empatije i razumijevanja za mentalno oboljela lica koja borave na ovom odjeljenju, što je nedopustivo i ukazuje na ponižavajuće postupanje prema pacijentima.

Ishod slučaja: Zaštitnik je dao preporuke Bolnici da bez odlaganja preduzme mjere da se identifikuje i utvrdi odgovornost službenika obezbjeđenja koji je šamarao pacijenta X.Y. dana 27.02.2018.godine, medicinskog tehničara koji je ovome prisustvovao, kao i službenika koji su bili u saznanju o navedenom postupanju, a nisu ga evidentirali i prijavili; da bez odlaganja obezbijedi upotrebu mjera mehaničkog ograničenja kretanja pacijenata u skladu sa domaćim propisima i međunarodnim standardima, uključujući uspostavljanje tačnih evidencija o upotrebi navedenih mjera i da preispita dosadašnje postupanje Zaštitnice prava pacijenata i obezbijedi da njeno postupanje bude u skladu sa Zakonom o pravima pacijenata. Osim toga Zaštitnik je podsjetio na ranije date preporuke koje nijesu ispoštovane.

Opis slučaja: X. Y⁵¹ se požalio instituciji Zaštitnika na rad Uprave policije - Centar bezbjednosti (CB) Bar, zbog torture koju je pretrpio od strane policijskih službenika. U pritužbi navodi: da je njega i njegovog druga M.E. zaustavila policijska patrola, negdje kod Šušnja; da su mu tražili dokumenta; da njegov drug M.E. nije imao dokumenta zbog čega su mu rekli da napusti automobil; da je on ostao u vozilu ali da je nakon nekoliko minuta pošao do službenog vozila, gdje se nalazio njegov drug; da mu je u tom momentu policijski službenik rekao da moraju da sačekaju da dođe interventna jedinica; da se, nakon dolaska te jednice, jedan od policijskih službenika zaletio put njega, rekao mu da stavi ruke na vozilo i raširi noge, nakon čega ga je udario nekoliko puta; prvo rukom u glavu otpozadi, pa je čelom udario u auto; da tada počinje da zadobija udarce sa svih strana i da ne zna ko ga je sve udarao; da su ga zatim oborili na zemlju i opet udarali; da su ga smjestili u službeno vozilo i odvezli u CB Bar; da su ga ispred CB Bar dvojica službenika opet tukli, da je pao na tlo, gdje su udarci nastavljeni, a zatim su ga podigli i uveli u prostorije CB-a.

Zaključna ocjena: Nakon sagledavanja svih utvrđenih činjenica i okolnosti, Zaštitnik smatra da su policijski službenici Centra bezbjednosti Bar, prilikom redovne kontrole saobraćaja, postupali u skladu sa Zakonom i u okviru službenih ovlaštenja.

Međutim, nakon toga, prilikom privođenja podnosioca pritužbe M.A. evidentno je došlo do primjene prekomjerne fizičke sile, koja je imala za posledicu – brojne povrede, koje ukupno čine tešku tjelesnu povredu.

U presudi Evropskog suda za ljudska prava *Hurtado protiv Švajcarske* utvrđeno je da je policijski službenik opravdano primjenio silu prema licu koje se opiralo prilikom lišavanja slobode, i ako je lice zadobilo prelom rebra, jer je policijski službenik klečao na njemu u cilju savladavanja otpora podnosioca predstavke.

Polazeći od ovog stava Evropskog suda za ljudska prava, Zaštitnik ukazuje da primjena fizičke sile od strane policijskog službenika može biti opravdana u kontekstu lišavanja slobode i/ili privođenja, ukoliko je srazmjerna sili otpora

51 Mišljenje broj: 01-464/17-4 Podgorica, 15.01.2018. godine, http://www.ombudsman.co.me/docs/1517840704_15012018-preporuka-jn.pdf

koji pruža lice prema kojem se primjenjuje i primijenjena sila ima za cilj da savlada otpor ili spriječi bjekstvo lica koje se lišava slobode.

U konkretnom slučaju i pored toga što je podnositelj pritužbe jake fizičke građe, i moglo bi se prihvatiti da je pružao aktivan otpor, Zaštitnik zapaža da su ga privodila tri pripadnika interventne grupe, što takođe ukazuje da se radi o službenicima dobre fizičke građe, koji su spremni i obučeni za vješto obavljanje ovakvih intervencija, bez primjene prekomjerne fizičke sile.

Evropski komitet za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja prilikom posjeta državama članicama⁵², konstatovao je da hvatanje osumnjičenih lica često predstavlja opasan zadatak, posebno ako dotično lice pruža otpor, odnosno da okolnosti hvatanja mogu biti takve da lice pretrpi povrede, kao i policijski službenici, što je u mnogome slična situacija i u slučaju podnosioca pritužbe.

Evropski sud za ljudska prava, u predmetu *Ribič protiv Austrije*, je ustanovio da su policajci postupali nečovječno⁵³, u slučaju kada su uhapšenom nanijeli veliki broj udaraca, koji su prouzrokovali ogrebotine na licu, grudima i rukama i hematoma na lijevom uhu.

Nesporno je da je podnositelj pritužbe zadobio povrede tokom pada na ravnu površinu i razmjenu udaraca sa policijskim službenikom M. R., međutim broj povreda (15) koje je podnositelj pritužbe zadobio i njihova lokacija na tijelu – leđa, potiljak i zadnje strane nogu, kao i mogući način nanošenja (udarci nogom obuvenom u čizmu, kako navodi vještak), ukazuju na mogući mehanizam nastanka konstatovanih povreda, kada je već bio pod kontrolom policijskih službenika. S toga Zaštitnik smatra da Uprava policije nije dala uvjerljivo objašnjenje i dokaze koji bi opravdali silu koja je primijenjena prema podnosiocu pritužbe u vrijeme dok je bio pod kontrolom službenika policije. Zaštitnik primjećuje da su službenici sačinili jednu zajedničku službenu zabilješku o predmetnom događaju, a ne pojedinačne. Može se pretpostaviti da je istu sačinilo jedno lice, u koju je unijelo svoju percepciju događaja, pa je opis događaja u dokumentu siromašniji za percepciju druga dva službena

52 Janković- Zabrana zlostavljanja-str 139, paragraf 2 CPT Srbija 2004, str 35

53 *Ribič protiv Austrije*, App.No. 18896/91 (1995), paragraf 12, Zabrana zlostavljanja- Priručnik za policiju i zatvorsko osoblje

lica. Sa duge strane, uvidom u dokumentaciju uočavaju se razlike u opisu ovog istog događaja, koji je CB Bar dostavio Zaštitniku, aktom od 04.08.2017. godine i Savjetu za građansku kontrolu policije aktom od 27.09.2017. godine, što narušava povjerenje u vjerodostojnost navoda u ovim dokumentima.

S tim u vezi i Osnovni sud u Baru, je u presudi K.br.82/17 od 27.09.2017. godine (kojom je podnosilac pritužbe osuđen na kaznu zatvora u trajanju od šest mjeseci, za krivično djelo napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti) ocijenio da je u istom događaju podnosilac pritužbe "...zadobio mnogo više povreda od povreda koje je mogao zadobiti prilikom navedenog fizičkog obračuna sa službenikom policije M.R., a s obzirom da je utvrđeno da u naselju Šušanj podnosilac pritužbe nije zadobio povrede, navedene povrede je mogao zadobiti nakon privođenja u stanicu policije u Baru...", što znači da je povrede zadobio kad je već bio pod kontrolom policijskih službenika, a to ukazuje da su u konkretnom slučaju policijski službenici **nečovječno postupali** prema podnosiocu pritužbe M.A.

Zaštitnik podsjeća na obavezu nadležnih organa da u najkraćem roku sprovedu nepristrasnu istragu kad god postoje osnovani razlozi da se vjeruje da se desio neki akt zlostavljanja.

Ishod slučaja: Zaštitnik je ustanovio da su policijski službenici nečovječno postupali prema podnosiocu pritužbe i dao Mišljenje sa preporukama da Uprava policije između ostalog preduzme mjere za utvrđivanje odgovornosti službenika X.Y.

Opis slučaja: Povodom događaja u Nikšiću, od 03.04.2019. godine, nakon fudbalske utakmice Sutjeska - Budućnost, snimaka i informacija objavljenih u medijima o postupanju policije u odnosu na navijače FK „Budućnost“, Zaštitnik je u skladu sa članom 28. stav 2. Zakona o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore formirao predmet po sopstvenoj inicijativi i započeo ispitni postupak.

Nakon sprovedenog ispitnog postupka Zaštitnik je donio Zaključnu ocjenu: Po ispitivanju svih činjenica i okolnosti, na osnovu prikupljene obimne dokumentacije i uvida u video materijal proizilazi da je nakon završetka fudbalske

utakmice Telekom I crnogorske lige, između klubova FK „Sutjeske“ i FK „Budućnosti“ u Nikšiću, došlo do incidenta između policijskih službenika i navijača FK „Budućnosti“ tzv. Varvara. Naime, grupa navijača i vođa navijača FK „Budućnosti“ X.Y. su dana 03.04.2019. godine, nakon završetka fudbalske utakmice, preskočili ogradu, probili kordon redara i policijskih službenika na terenu i neovlašćeno ušli među igrače i policijske službenike. Tom prilikom, X.Y. je fizički napao policijske službenike, koji su bili na zadatku, zbog čega je lišen slobode, priveden i protiv njega je nadležnom tužilaštvu podnijeta krivična prijava, zbog krivičnog djela napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti, iz člana 376 KZ Crne Gore.

Upotreba sile prilikom incidenta od strane policijskih službenika prema navijačima, a posebno prema vođi navijača X.Y. je bila predmet posebne pažnje Zaštitnika. Sve relevantne činjenice i informacije koje je dao podnosilac pritužbe, ukazuju na to da se, van svake sumnje, može zaključiti da je prema njemu primijenjena prekomjerna sila.

Primjenjujući test srazmjernosti na ovaj slučaj, može se ocijeniti da je primijenjena sila bila nesrazmjerna, odnosno prekomjerna i njena primjena je nastavljena i nakon prestanka pružanja otpora. Posebno uzimajući u obzir broj, vrstu i opis tjelesnih povreda (fotografije⁵⁴), koje su kod podnosioca pritužbe konstatovane u ljekarskim izvještajima.

Zaštitnik ukazuje da se policijski službenici prilikom primjene sredstava prinude moraju pridržavati načela zakonitosti, neophodnosti, srazmjernosti i uzdržanosti. Načelo zakonitosti obavezuje policiju da koristi silu jedino u zakonite svrhe i u svemu saglasno pravilima koja propisuje zakon. Zabranjeno je da se sila koristi radi sprovođenja torture, povređivanja, kao i u bilo koju drugu svrhu koja nije dopuštena zakonom. Svaka arbitrerana upotreba ili zloupotreba sile od strane policije treba da bude kažnjiva kao krivično djelo. Načelo neophodnosti znači prije svega to da se sila može upotrijebiti jedino ako se nenasilnim metodama ne može ostvariti zakoniti cilj. Svaka upotreba sile je izuzetna mjera, ona se koristi samo onda kada je to neizbježno potrebno, odnosno apsolutno nužno. Sila je izuzetno a ne redovno, to jest krajnje je sredstvo (ultima ratio), ono koje

54 <https://portalanalitika.me/clanak/330658/pogledajte-fotografije-brutalno-isprebijanog-vode-vara-vara-foto>

se koristi kada apsolutno nema drugih mogućnosti za ostvarenje zakonitog cilja. Da bi primjenjivali manje sile, policajci treba da budu posebno obučeni i za nenasilne metode rešavanja konfliktnih situacija. Načelo srazmjernosti postavlja zahtjev da između upotrebjene sile i legitimnog cilja zbog kog je ona upotrijebljena postoji ravnoteža.

Zaštitnik ocjenjuje da je vođa navijača X.Y. bio žrtva lošeg postupanja policijskih službenika i da su policijski službenici prekomjerno primijenili fizičku silu prema njemu i zlostavljali ga - nečovječnim i ponižavajućim postupanjem. Policijski službenici su, van svake sumnje, primijenili silu veću od one koja je bila apsolutno neophodna (član 3. Kodeksa UN).

Zaštitnik podsjeća da se nečovječno i ponižavajuće postupanje sastoji u namjernom vrijeđanju fizičkog integriteta i ljudskog dostojanstva pojedinca, i u odnosu na mučenje ima za posledicu manji fizički bol, a više povredu dostojanstva.

U postupanju policijskih službenika sadržani su svi elementi nečovječnog i ponižavajućeg postupanja: učešće službenih lica, namjera kažnjavanja (za neovlašćeni ulazak na terenu i napad na policijske službenike koje je prethodilo), bespomoćnost žrtve, dok je izostao četvrti element – intenzitet nanijetog bola u većem obimu, kada bi zlostavljanje preraslo u torturu. Ovdje je važno naglasiti da posledice i intenzitet pretrpljenog bola zavise i od subjektivnih osobnosti žrtve – starosti, zdravstvenog stanja, fizičke spremnosti i dr, te kako je imenovani zdrava osoba, mlađe životne dobi, sportista zaključeno je da intenzitet nanijetog bola nije prešao granicu, koja bi uticala da se konkretno postupanje policijskih službenika može ocijeniti kao tortura. Pritom, Zaštitnik je imao u vidu da su povrede nanesene tokom kratkog vremenskog perioda povišenih napetosti, tenzija i emocija (nezadovoljstvo rezultatom fudbalske utakmice).

Zaštitnik ocjenjuje da su policijski službenici u konkretnom obavljanju zadatka morali profesionalnije da održe ravnotežu između efikasnosti i poštovanja temeljnih ljudskih prava navijača XX.

Zaštitnik primjećuje da policijski službenici, koji su učestvovali u incidentu, na uniformama nijesu imali oznake na osnovu kojih se može utvrditi njihov

identitet,⁵⁵ što je nedopustivo, a na šta je i ranije u svojim preporukama ukazivao Zaštitnik i Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT)⁵⁶ u Izvještajima upućenim državama.

Uvidom u brojne video snimke ustanovljeno je da su pojedini navijači gađali kamenicama i drugim predmetima policijske službenike, pozivali ih na borbu, i ponašali se nedolično i nasilno prema njima. Kada govorimo o nasilnom postupanju navijača (huliganizmu⁵⁷) važno je napomenuti da isti obuhvata: vrijeđanje po raznim diskriminacijskim osnovama pojedinaca ili grupe, neovlašćen ulazak navijača na sportski teren, fizičke neredne i nanošenje lakih ili teških tjelesnih povreda, ugrožavanje javnog reda i mira, ugrožavanje opšte sigurnosti upotrebom nedozvoljenih sredstava i sl. Kao pozitivan primjer u borbi protiv huliganizma, Francuska je 1993. donijela tzv. Zakon g-đe Alliot-Marie, jer do tada nije imala posebne propise vezane za sigurnost na sportskim takmičenjima.⁵⁸

Zaštitnik je mišljenja da se treba baviti problematikom uzroka nasilja na stadionima. Često se ističe pojam tzv. “psihologije gomile”, gdje se pojedinac osjeća sigurnije, s obzirom na to, da masa pokriva njegovu anonimnost⁵⁹. Naime, u masi se navijač osjeća mnogo snažnije i zbog prikrivene anonimnosti kod njega slabi i osjećaj lične odgovornosti, pa zbog toga u masi učini takve stvari, koje pojedinačno možda ne bi nikada uradili (Otašević, 2010: 520). Međutim, policija ne treba i ne smije navijače da posmatra kao homogenu cjelinu, već mora da razlikuje one koji nijesu, od onih koji su spremni na nasilje.

Takođe, iz navedenog incidenta primjećuje se da ne postoji kontinuirana komunikacija između klubova, policije i organizacija navijača. Cilj bi trebalo da bude podsticanje dugoročnih veza između Uprave policije i predstavnika navijača, naročito grupa fanatičnih navijača, kako bi se obje strane međusobno

55 Harrison and Others v. the United Kingdom 25 March 2014 (decision on the admissibility);

56 European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)

57 Huliganizam odnosno hooligan (eng. Hooligan) dolazi od Patrika Huligana, poznatog irskog kriminalca čije se ime najprije koristilo za skitnice, a danas opisuje aktere nasilja na stadionima.

58 Neposredni povod za donošenje tog zakona je bio događaj na stadionu Park prinčeva 28. 08.1993. kada su gledaoci u televizijskom prijenosu bili svjedoci premlaćivanja zapovjednika interventne policije na utakmici PSG-Caen;

59 (Le Bon, 1989: 42)

razumjele i tražile zajedničku strategiju za poboljšanje bezbjednosti i sigurnosti na fudbalskim utakmicama.

“Nedostatak komunikacije i interakcije između policije i navijača je doveo i u ovom slučaju, kao i u mnogim evropskim zemljama, do situacije „mi protiv njih“ sa obje strane, na osnovu brojnih predrasuda jednih o drugima.”⁶⁰ Komunikacija i interakcija sa navijačima, brze intervencije i sakupljanje dokaza može osigurati da veliki broj policajaca bude zamijenjen manjim brojem, osiguravajući u isto vrijeme mirnije okruženje. Ovakav pristup policije (veliki broj i velika uočljivost) ima suprotan efekat u velikom broju prilika (što je slučaj i u drugim evropskim zemljama).

Savjetodavni tim Savjeta Evrope u jednom od svojih Izvještaja,⁶¹ koji je uputio zemljama u regionu smatrao, da je suština u razumijevanju i da mehanizam borbe protiv nasilnih navijača mora biti izmješten iz sfere represije u sferu preventivnog djelovanja.

Zaštitnik očekuje, da će uključivanjem šire društvene zajednice, potom proaktivnim djelovanjem Nacionalnog odbora za borbu protiv nasilja u sportu prema počiniocima, na sportskim takmičenjima zavladatai prijatna i prijateljska atmosfera lišena nereda i nasilja.

Ishod slučaja: Zaštitnik je dao preporuke: Ministarstvu unutrašnjih poslova, Upravi policije da bez odlaganja, preduzme mjere za identifikaciju i utvrđivanje odgovornosti svih policijskih službenika, koji su dana 03.04.2019. godine, nakon završetka fudbalske utakmice, prema vođi navijača X.Y. primijenili prekomjernu fizičku silu i palicu.

Opis slučaja: Lice lišeno slobode X.Y Instituciji Zaštitnika, podnijelo je pritužbu na postupanje policijskih službenika Centra bezbjednosti (CB) Podgorica. U pritužbi je između ostalog naveo: da je u noći između 28. i 29 juna 2019. godine, ispred ugostiteljskog objekta „X“ u Podgorici, brutalno prebijen od strane policijskih službenika; da su ga maltretirali, vrijeđali i udarali rukama u predjelu glave; da je, usljed torture zadobio povrede.

60 <http://www.pravst.unist.hr/zbornik.php?p=29&s=229>

61 Dr Nenad Đurđević: Krivična odgovornost za nasilje i nedolično ponašanje na sportskim... Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 47, 2/2010., str. 307.

Zaključna ocjena: Nakon sagledavanja svih utvrđenih činjenica i okolnosti, Zaštitnik smatra da su policijski službenici Centra bezbjednosti Podgorica, prilikom lišenja slobode podnosioca pritužbe X.Y., primijenili prekomjernu fizičku silu, koja je imala za posljedicu nanošenje lake tjelesne povrede.

U toku noći 28. i 29. juna 2019. godine, dežurna služba CB Podgorica, na osnovu operativnih saznanja je uputila policijske službenike X.Y. i Y.Z., u ulicu X u Podgorici, zbog remećenja javnog reda i mira, ispred ugostiteljskih objekata »X« i »Y; da su policijski službenici zatekli X.Y. i N.N lica; da su tom prilikom procijenili, da je podnosilac pritužbe bio u vidno alkoholisanom stanju i da mu nije potrebna njihova pomoć; da su se udaljili sa lica mjesta; a da je nedugo nakon toga, dežurna služba CB Podgorica ponovo obavijestila policijske službenike, o potrebi za intervencijom ispred ugostiteljskog objekta »X« i da su isti policijski službenici ponovo obišli lice mjesta; da je došlo do verbalne rasprave između policijskih službenika i podnosioca pritužbe; da su policijski službenici zbog nedoličnog ponašanja u cilju privođenja upotrijebili sredstva prinude prema X.Y.; da je ljekarskim nalazom konstatovano da je X.Y. zadobio povrede na glavi, otok desne polovine lica, ogrebotinu na bradi, oguljotinu na lijevom laktu i otok desne ušne školjke; da je policijski službenik X.Y., tokom verbalne rasprave sa podnosiocem pritužbe upotrijebio silu nesrazmjernu otporu lica koje se privodi, odnosno većeg intenziteta od one koja je neophodna za okončanje legitimno započete akcije privođenja (udarci lijevom i desnom rukom u predjelu lica), koja je za posljedicu imala nanošenje povreda podnosiocu pritužbe.

Pregledom video-zapisa na kojem je zabilježena upotreba sredstava prinude-fizičke snage utvrđeno je da je upotreba sredstava prinude od strane policijskog službenika prema X.Y, po mišljenju Zaštitnika, bila neopravdana i prekomjerna, da za nju nije postojao zakonski osnov, odnosno da u konkretnom slučaju primijenjena fizička snaga i njen oblik, nije imala za cilj odbijanje napada niti savlađivanje otpora lica, budući da se na snimku uočava da podnosilac pritužbe nije napao policijskog službenika niti je u momentu upotrebe fizičke snage pružao otpor ili pokušao da se udalji sa mjesta događaja.

Zaštitnik ocjenjuje da je X.Y. bio žrtva lošeg postupanja policijskih službenika i da su policijski službenici prekomjerno primijenili fizičku silu prema njemu,

prilikom lišenja slobode – zlostavljajući ga nečovječnim i ponižavajućim postupanjem.

Naime, X.Y. je bio u alkoholisanom stanju, fizički pod kontrolom od strane jednog policijskog službenika, a drugi službenik mu je zadao udarce lijevom i desnom rukom, u predjelu glave sa namjerom kažnjavanja za verbalni napad.

Zaštitnik podsjeća da se nečovječno i ponižavajuće postupanje sastoji u namjernom vrijeđanju fizičkog integriteta i ljudskog dostojanstva pojedinca, i u odnosu na mučenje ima za posledicu manji fizički bol a više povredu dostojanstva. U postupanju policijskih službenika sadržani su svi elementi nečovječnog i ponižavajućeg postupanja: učešće službenih lica, namjera kažnjavanja (zbog verbalnog napada), bespomoćnost žrtve, dok je izostao četvrti element – intenzitet nanijetog bola u većem obimu, kada bi zlostavljanje preraslo u torturu.

Važno je naglasiti da posledice i intenzitet pretrpljenog bola zavise i od subjektivnih osobenosti žrtve – starosti, zdravstvenog stanja, fizičke spremnosti i dr, te kako je imenovani zdrava osoba mlađe životne dobi, zaključeno je da intenzitet nanijetog bola nije prešao granicu, koja bi uticala da se konkretno postupanje policijskih službenika može ocijeniti kao teži oblik zlostavljanja.

Evropski sud za ljudska prava, u predmetu *Ribič protiv Austrije*⁶², je ustanovio da su policajci postupali nečovječno u slučaju kada su uhapšenom nanijeli veliki broj udaraca, koji su prouzrokovali ogrebotine i otok na licu, grudima i rukama i hematom na lijevom uhu.

Primjena fizičke sile od strane policijskog službenika je opravdana u kontekstu lišavanja slobode i/ili privođenja, ukoliko je srazmjerna sili otpora koji pruža lice prema kojem se primjenjuje i primijenjena sila ima za cilj da savlada otpor ili spriječi bjekstvo lica koje se lišava slobode.

Zaštitnik takođe zapaža da su u odnosnom slučaju policijski službenici bili dužni da postupe sa posebnom pažnjom i dobrom procjenom okolnosti

⁶² *Ribič protiv Austrije*, App.No. 18896/91 (1995), paragraf 12, Zabrana zlostavljanja- Priručnik za policiju i zatvorsko osoblje.

događaja, već prilikom prve prijave u vezi predmetnog događaja i preduzmu sve potrebne mjere i radnje na rješavanju nastale situacije. Ovakvim postupanjem policijskih službenika prema građanima u akoholisanom stanju ili pod dejstvom psihoaktivnih supstanci, koja stanja su ipak stanja nemoći, stvara se utisak proizvoljne primjene policijskih ovlašćenja u vršenja policijskih poslova.

Zaštitnik podsjeća da je upotreba verbalnog napada prvi korak ka prekomjernoj upotrebi sile⁶³. Naime, Krank i Caldero⁶⁴ objašnjavaju da: „Kada policijski službenici steknu uslove za upotrebu sile, ne smiju primijeniti veći stepen nego što je potreban (npr. koristiti sprej sa nadražujućim dejstvom, kako bi obuzdali lice, iako je zadatak mogao obaviti upotrebom fizičke snage, s obzirom na broj policijskih službenika uključenih u rješavanju konkretne situacije).

Upotreba „nepotrebne, nesrazmjerne sile“ (eng. unnecessary force) – predstavlja rezultat nestručnosti i nemara, a javlja se kada policijski službenici nijesu sposobni da riješe situaciju u kojoj se nalaze bez nepotrebnog pribegavanja sili.“ (Worden, 1996:32). Dakle, u pitanju su one situacije gdje policijski službenik svojim postupkom uslovljava potrebu za primjenom sile. U tom smislu verbalno nasilje, grubo ophođenje sa policijskim službenicima, je dovelo do neodgovarajuće reakcije, koja je uslovila primjenu prekomjerne sile i nanošenje tjelesnih povreda podnosiocu pritužbe. U ovakvim slučajevima, policijski službenici treba da budu u stanju da podnesu i zanemare lični osjećaj uvrijeđenosti uvredama i grubošću građanina pod dejstvom alkohova, jer u takvom stanju on u njima ne vidi ličnosti nego samo uniforme i službenike. Treba da postupaju sa dužnom pažnjom i krajnje profesionalno, primjenjujući zahvate i isključivo neophodnu silu za realizaciju legitimnih mjera i radnji.

Ishod slučaja: Zaštitnik je dao preporuke Upravi policije – Centru bezbjednosti Podgorica: da preispita svoj stav o zakonitosti primijenjene sile od strane policijskih službenika prilikom privođenja X.Y, dana 28 i 29 juna 2019. godine u Podgorici; da pokrene postupak za utvrđivanje odgovornosti policijskog službenika koji je podnosiocu pritužbe X.Y, prilikom privođenja, nanio tjelesne povrede.

63 Lobnikar, Meško, 2015: 350. <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/Mesko/235122.pdf>

64 Crank, Caldero, 2010: 220 https://www.researchgate.net/publication/326398020_Police_brutality_and_torture_similarities_and_differences

Predstavljani primjeri su ilustrovali načine i širinu sagledavanja navoda o mogućem nekom od oblika zlostavljanja, od strane Zaštitnika, kao nacionalne institucije za zaštitu ljudskih prava, način utvrđivanja činjenica, razmišljanje i ocjenu svih okolnosti svakog pojedinačnog slučaja. Pored toga, može se vidjeti način primjene standarda CPT-a, Evropskog suda za ljudska prava i međunarodnih dokumenata, ako i koje su i kolike sličnosti ili razlike u odnosu na sudski postupak. Kompletna Mišljenja su dostupna na zvaničnoj web stranici Zaštitnika, podstranici Mišljenja sa preporukom, oznaka « Zaštita od torture »⁶⁵.

Prvi predstavljani slučaj M./N. svakako obilježava prekretnicu u radu Institucije, a moguće i čitavog pravosudnog sistema. Ocjena Zaštitnika da su podnosiocima pritužbe povrijeđena prava, uprkos suprotnom stavu nadležnih državnih organa, u to vrijeme 2010. godine, donijela je instituciji velike kritike, negiranje stručnosti i jednom riječju teško vrijeme. Mišljenja su uzrokovala otpor organa na koja su se odnosila i čini se da je malo ko stvarno i čitao razloge koji su Zaštitnika opredijelili da donese konkretne zaključne ocjene i uputi preporuke. Činjenica da ne postoji konkretna sankcija za nepostupanje po preporukama Zaštitnika, postala je « jako važna » i obilato je komentarisana i korištena kao razlog za nepostupanje po preporuci i tumačena da su stoga preporuke Zaštitnika pravno neobavezujuće. Paralela sa preporukama međunarodnih organizacija, koje takođe nisu pravno obavezujuće, ali da ih u kontinuitetu tražimo i nastojimo da ih implementiramo u cilju unaprjeđenja sistema i vladavine prava (misli se na državne organe), teško je dopirala do svijesti nadležnih. Kao da je samo prijetnja sankcijom jedini djelotvorni argument za promjene loše prakse. Međutim, svjesni da je sličan težak put pred svim srodnim institucijama, znali smo da je jedina opcija da se istraje na pravom putu. Uslijedili su naredni slučajevi, struka je polako počela da čita obrazloženja i u njima prepoznaje vrijednost. Nakon pet godina stigla je i odluka Suda u Strazburu, koja je afirmisala stav Zaštitnika. Sve to donijelo je evolucionarne promjene u revolucionarnom vremenskom intervalu od nepunih pet godina, tako da je nakon objave jednog našeg mišljenja u jednom dnevnom listu, tužilac zatražio spise predmeta radi ocjene ima li elemenata za pokretanje postupka iz nadležnosti tužilaštva, što je predstavljalo korak naprijed “od sedam milja”.

65 <http://www.ombudsman.co.me/Preporuke.html>

Po ugledu na Sud u Strazburu, i Ustavni sud Crne Gore je u svoju praksu uključio i mišljenja Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, i u svojim odlukama navodi postupanje, ocjene i zaključke Zaštitnika. Ovo doduše još uvijek samo u slučajevima u kojima je Zaštitnik dao mišljenje u tom konkretnom slučaju, ali to svakako obavezuje instituciju da svoje postupanje i stručne ocjene i zaključke razvija i podiže na najveći mogući nivo, koji će inspirisati nadležne organe prilikom donošenja odluka iz svojih nadležnosti. U više građanskih parnica koje su građani vodili povodom događaja na « Građanskiim protestima » 2015. godine, građani su Mišljenje Zaštitnika koji je utvrdio da su njihova ljudska prava u tim prilikama povrijeđena, podnosili sudu kao argument u korist svog tužbenog zahtjeva i ostvarili određenu naknadu. Ove vijesti su nam pokazale da pravosuđe počinje da prihvata argumentaciju koju je Zaštitnik dao u mišljenjima. U jednom predmetu u vezi bolnice u Dobroti, koji je predstavljan u ovom vodiču, Tužilaštvo u Kotoru je prethodno odbacilo krivičnu prijavu koju je podnio Centar bezbjednosti Kotor, ali nakon što je Zaštitnik sačinio Mišljenje u vezi istog događaja i dostavio ga Vrhovnom državnom tužilaštvu, krivični postupak je pokrenut i rezultirao je osudom službenika obezbjeđenja. Napominjemo da su i policija i Zaštitnik raspolagali sa istim dokaznim materijalom.

2. Preventivno djelovanje Zaštitnika kao NPM-a u borbi protiv torture i drugih oblika nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja

Shodno usvojenoj metodologiji rada NPM sprovodi svoju preventivnu funkciju kroz obilaskе policijskih prostorija za zadržavanje, zatvora, psihijatrijskih odjeljenja, ustanova socijalnog staranja i drugih mjesta gdje se nalaze ili mogu naći lica lišena slobode i lica kojima je ograničeno kretanje. Obavljajući nenajavljene, najavljene, redovne, vanredne i kontrolne obilaskе, NPM utvrđuje i analizira zatečeno stanje i daje preporuke, u cilju unaprijeđenja sveukupnih uslova i postupanja sa ovim licima, prevencije torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih postupaka ili kazni.

Aktivnosti se realizuju na osnovu godišnjeg Plana rada, koji se priprema nakon konsultativnog sastanka sa zainteresovanim nevladinim organizacijama koje se bave pravima lica lišenih slobode, psihijatrijskih pacijenata, korisnika ustanova socijalnog staranja i svih onih kojima je na neki način ograničeno kretanje. Sastanak se obično saziva krajem decembra svake godine, a poziv se upućuje svim nevladinim rganizacijama koje su zainteresovane da daju svoj doprinos.

Obilasci se realizuju primjenjujući model podijeljenih uloga među članovima tima. Vođa tima NPM-a, zadužena je za pripremu i sprovođenje pojedinačnih obilazaka i kontakt sa članovima Radnog tijela, prije svakog obilaska. Obilasku prethodi priprema faza, tokom koje se priprema potrebna dokumentacija, a članovi tima upoznaju sa konkretnim zadacima.

Svaki obilazak se realizuje kroz šest faza – uvodnim razgovorom sa starješinom ustanove, obilaskom svih ili pojedinih djelova ustanove, razgovorom sa pritvorenim licima, zatvorenicima, pacijentima ili štićenicima, razgovorom sa službenicima, pregledom dokumentacije i završnim ragovorom sa starješinom ustanove.

Tokom svakog obilaska rukovodstvu i službenicima posebno se naglašava važnost apsolutne zabrane bilo kakve vrste kažnjavanja ili odmazde prema

licima koja su razgovarala sa članovima NPM-a i pružila im bilo koju vrstu informacije, kao i prema službenim licima, zbog razmjene informacija sa timom NPM-a, utisaka, stavova, zapažanja ili mišljenja.

Nakon obavljenog obilaska, upravi ustanove se u završnom razgovoru saopštavaju prvi utisci i ukazuje na nepravilnosti koje je moguće i neophodno odmah otkloniti. Neposredno nakon obilaska, a radi bolje razmjene pojedinačnih iskustava, poređenja dobijenih objašnjenja, zauzimanja zajedničkog stava i definisanja potencijalno različitih mišljenja i precizne izrade izvještaja, tim održava specijalni sastanak (debriefing).

Na osnovu detaljne obrade pribavljenih informacija i podataka, analizom zatečenog stanja i poređenjem sa prethodno zatečenim stanjem u konkretnoj ustanovi, sačinjava se izvještaj o stanju ljudskih prava i stepenu ispunjenosti prethodno datih preporuka.

Nacrt izvještaja dostavlja se običenoj ustanovi, sa zahtjevom da se izjasni o nalazima i preporukama NPM-a. Nakon toga, uz eventualne korekcije i dopune, utvrđuje se konačan izvještaj, dostavlja ustanovi i po potrebi nadležnom ministarstvu. Konačni izvještaj se objavljuje na web stranici institucije Zaštitnika, podstranici NPM, zajedno sa odgovorom ustanove u kojoj je obavljen monitoring.

Na početku svake kalendarske godine sačinjava se Godišnji izvještaj o radu NPM-a za prethodnu godinu, koji predstavlja sve realizovane aktivnosti NPM-a, ključne ocjene po oblastima, pregled stepena realizacije svih datih preporuka u prethodnim izvještajima i datih preporuka tokom pojedinačnih obilazaka u toku izvještajne godine. Izvještaj se dostavlja Skupštini Crne Gore, na razmatranje matičnog Odbora za ljudska prava i slobode i Plenumu. Godišnji izvještaj se dostavlja takođe ustanovama i nadležnim ministarstvima.

Kako to NPM preventivno djeluje?

Do torture i drugih oblika zlostavljanja, sa namjerom ili bez nje, mogu dovesti i sveukupni uslovi u kojima borave lica lišena slobode i njihov tretman. U tom cilju osmišljen je preventivan rad u cilju uočavanja elemenata koji mogu dovesti do lošeg postupanja ili zlostavljanja u njegovom širem smislu, kako bi se djelovalo na te slabe tačke u sistemu, na način da se uklone ili koriguju kako bi se spriječili njihovi negativni efekti, loše postupanje i zlostavljanje uopšte. U uvodnom dijelu navedene su konkretne aktivnosti i ovlaštenja Zaštitnika kao NPM-a u oblasti prevencije torture, u skladu sa Zakonom o Zaštitniku i OPCAT-om.

Pod uslovima u kojima borave lica lišena slobode, na prvom mjestu se podrazumijeva veličina životnog prostora. U svom radu uopšte, NPM se rukvodi standardima postavljenim od strane Evropskog komiteta za sprječavanje mučenja CPT –a⁶⁶. U odnosu na životni prostor, standardi su sublimirani u posljednjem dokumentu CPT/inf (2015)44⁶⁷.

Osim veličine, odnosno kvadrature i kubature, prostor u kojima borave lica lišena slobode mora ispunjavati zahtjev minimuma odgovarajućeg stanja i higijene. To se odnosi na stanje zidova, namještaja i podne obloge. U prostorije treba da oprimalno prodire prirodna svjetlost, da se redovno provjetrava i grije. U noćnim uslovima, treba da ima dovoljno vještačke svjetlosti koja omogućava lako čitanje.

Za zadovoljenje osnovnih sanitarnih potreba prostorije bi trebale imati najmanje toalet i umivaonik, ali standard dozvoljava i takozvani neometani pristup toaletu, kad god se ukaže potreba.

Svaki zatvorenik treba da ima mogućnost za vježbanje na otvorenom, najmanje jedan sat dnevno, a sam prostor treba da ima sprave za vježbanje, klupu za odmor i zaklon od atmosferskih padavina ili jakog sunca.

⁶⁶ https://www.coe.int/en/web/cpt/about-the-cpt?p_p_id=56_INSTANCE_2sd8GRtmPW2B&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-4&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_2sd8GRtmPW2B_languageId=sr_RS

⁶⁷ <https://rm.coe.int/1680780038>

Zatvorenici treba da imaju mogućnost da se bave smislenim aktivnostima nekim oblikom rada i da provedu van ćelija, poželjno osam ili više sati dnevno.

U odnosu na ishranu, svi zatvorenici treba da imaju hranu u odgovarajućim količinama i u odgovarajuće vrijeme u toku dana. Obroci treba da budu pripremljeni prema zvaničnim podacima o neophodnim nutritivnim vrijednostima. U slučaju određenih dijetalnih potreba odnosno, zdravstvenih ili vjerskih potreba za određenom posebnom ishranom, treba da budu zadovoljene. U policijskom (kratkotrajnom) pritvoru lica treba da imaju dovoljno hrane, uključujući najmanje jedan kuvani, topao obrok dnevno.

Lične higijenske potrebe zahtijevaju uslove za održavanje lične higijene, tuširanje, ako je moguće svaki dan ili najmanje dva puta sedmično i u zavisnosti od potreba koje nameću klimatski uslovi.

Određene kategorije lica kao što su žene, starija lica, maloljetnici, lica sa invaliditetom ili mentalnim oboljenjima, zahtijevau da se obezbijede posebni uslovi za njihove sveukupne posebne potrebe, počev od infrastrukturnih do dijetalnih, higijenskih i drugih.

U odnosu na važno pitanje zdravstvene zaštite⁶⁸, Komitet je postavio opšte načelo da zatvorenici imaju pravo na obezbjeđenje nivoa zdravstvene zaštite kao i svi građani u zajednici.

Jedan od ilustrativnih primjera kako Evropski sud za ljudska prava u Strazburu ocjenjuje uticaj sveukupnih uslova na povredu člana 3 Evropske konvencije, je već spomenuti predmet *B. protiv Crne Gore*.⁶⁹

Osim navedenih uslova, NPM svojim monitoringom prati i dostupnost i primjenu zaštitnih mjera u policijskom pritvoru.

Lice lišeno slobode ima pravo na pristup ljekaru, odnosno pregled ljekara po svom izboru ako želi, ali u svakom slučaju na pregled ljekara po službenoj dužnosti.⁷⁰

⁶⁸ <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ce943>

⁶⁹ Predmet spomenut u prvom dijelu Vodiča, vidi str. 15.

⁷⁰ CPT/Inf (92) 3, stav 36 <https://rm.coe.int/1680696a3f>

Lice ima pravo da o lišenju slobode odmah obavijesti treće lice po njegovom izboru, kao što je član porodice ili drugo lice ili u slučaju da je stranac, diplomatsko predstavništvo.⁷¹

Takođe, lice ima pravo na pomoć kvalifikovanog branioca po sopstvenom izboru ili po službenoj dužnosti u slučaju da nema sredstava, od prvog momenta lišenja slobode.⁷²

Naravno, da bi mogao da iskoristi ova prava, lice treba da bude o njima obaviješteno, a CPT postavlja standard da se to uradi na jeziku koji razumije, usmeno i u pisanom obliku, na način što će mu se dati informativni list o pravima.⁷³

Vršeci monitoring NPM, osim razgovora sa službenicima i licima koje zatekne u pritvorskim jedinicama, pregleda cjelokupnu dokumentaciju, jer su organi dužni da, o svim podacima, vezanim za pritvor, vode ažurnu evidenciju.⁷⁴

Bliži prikaz monitoringa NPM-a, nalaza na terenu i datih preporuka, može se pogledati na web stranci Zaštitnika, Izvještaji, Izvještaji nacionalnih mehanizma za prevenciju torture.⁷⁵

71 Isto

72 Isto

73 CPT/Inf (2002) 15 stav 44 <https://rm.coe.int/1680696a76>

74 CPT/Inf (92) 3 stav 40 <https://rm.coe.int/1680696a3f>

75 http://www.ombudsman.co.me/NPM_Izvjestaji.html

